

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

На правах рукопису

Кафедра української мови, літератури та методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ПОЕЗІЇ С.ЖАДАНА НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 10-11 КЛАСАХ

014 Середня освіта

014.01 Середня освіта (Українська мова і література)

Виконала:

Мочалова Ольга Євгенівна,

студентка 61–2 У гр.,

Навчально-науковий інститут філології та історії

Науковий керівник:

Гоголь Наталія Валеріївна,

доктор педагогічних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Мочалова О.Є «Специфіка вивчення поезії С. Жадана на уроках української літератури в 10-11 класах». Робота на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 014 Середня освіта, предметна спеціальність 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), ОПП «Середня освіта (Українська мова і література)».

Магістерська робота присвячена аналізу поетичних збірок автора та особливостям вивчення окремих поезії в межах шкільної програми. Дослідження фокусується на творах Сергія Жадана, який привертає увагу до складних й актуальних питань сучасного суспільства.

У першому розділі розкрито поняттєвий апарат дослідження, визначено сутність понять «поезія», «лірика», «епос», «вірші» у літературознавстві, здійснено загальний огляд розвитку сучасної української поезії. Другий розділ присвячено огляду життєвого та творчого шляху автора, загальній характеристиці поетичного доробку письменника, дослідженню провідних мотивів та образів поетичних збірок «Тамплієри», «Балади про війну та відбудову», детальному аналізу поезії «Смерть моряка річкового флоту». У третьому розділі проаналізовано шкільні програми, підручники та навчально-методичні посібники з української літератури, а також розроблено методичні рекомендації для вчителів в аспекті досліджуваної проблеми, з'ясовано специфіку вивчення поетичних творів на уроках української літератури в старшій школі, подано методичні рекомендації до вивчення поезії Сергія Жадана в 11 класі закладів загальної середньої освіти.

Результати дослідження можуть бути використані вчителями української літератури, методистами та студентами педагогічних закладів освіти.

Ключові слова: поезія, лірика, мотиви та образи, Сергій Жадан, сучасна українська поезія, методика викладання.

ABSTRACT

Mochalova O.E. «Specifics of the study of poetry S. Desired in Ukrainian literature lessons in grades 10-11». Work for a master's degree in specialty 014 Secondary education, subject specialty 014.01 Secondary education (Ukrainian language and literature), OPP «Secondary education (Ukrainian language and literature)».

The master's thesis is devoted to the analysis of the author's poetry collections and the peculiarities of studying individual poems within the school curriculum. The study focuses on the works of Serhiy Zhadan, who draws attention to complex and topical issues of modern society.

In the first chapter, the conceptual apparatus of the research is revealed, the essence of the concepts «poetry», «lyric», «epics», «poems» in literary studies is determined, and a general overview of the development of modern Ukrainian poetry is carried out. The second chapter is devoted to an overview of the author's life and creative path, a general description of the writer's poetic work, a study of the leading motifs and images of poetry collections «Templars», «Ballads about war and reconstruction», a detailed analysis of poetry «Death of a sailor of the river fleet». In the third chapter, school programs, textbooks and educational and methodological manuals on Ukrainian literature were analyzed, as well as methodological recommendations for teachers were developed in the aspect of the researched problem, the specifics of studying poetic works in Ukrainian literature lessons in high school were clarified, methodological recommendations for studying Serhiy Zhadan's poetry in the 11th grade of general secondary education institutions were presented.

The results of the study can be used by teachers of Ukrainian literature, methodologists and students of pedagogical educational institutions.

Key words: poetry, lyrics, motifs and images, Serhiy Zhadan, modern Ukrainian poetry, teaching methods.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Розкриття основних понять дослідження: поезія, лірика, епос, вірш, жанрові різновиди лірики.....	11
1.2. Розвиток сучасної української поезії: загальний огляд.....	17
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ II. МОТИВИ ТА ОБРАЗИ ЛІРИКИ СЕРГІЯ ЖАДАНА	
2.1. Огляд життєвого та творчого шляху Сергія Жадана.....	25
2.2. Загальна характеристика поетичних доробку Сергія Жадана.....	29
2.3. Провідні мотиви та образи поетичних збірок «Тамплієри», «Балади про війну та відбудову», поезій «Смерть моряка річкового флоту» та «Музика, очерет...»	38
Висновки до розділу 2.....	51
РОЗДІЛ III. СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ С. ЖАДАНА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 10-11 класах	
3.1. Особливості сприймання учнями старшої школи різножанрових поетичних творів на уроках української літератури.....	53
3.2. Сучасний стан досліджуваної проблеми в шкільній практиці.....	60
3.3. Методичні рекомендації щодо вивчення поезії С. Жадана в старшій школі.....	69
Висновки до розділу 3.....	80
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	85
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

З-поміж численних імен українських авторів кінця ХХ — початку ХХІ ст. можна виділити ім'я Сергія Жадана, який є справжнім першим поетом літературних дев'яностих. Український письменник бере активну участь у сучасному літературному процесі. Його творчість перекладають і досліджують. Поет презентує нові книги, пише не тільки поезію, а й прозу. Однак його тексти зрозумілі далеко не всім: старше покоління не сприймає його сучасних поглядів, а молодше вже не розуміє метафор чи прихованих натяків на реальність радянської доби. За І. Дзюбою, С. Жадан «майже всіма ушанований і далеко не всіма читаний, багатьма чутий — але не всіма почутий...» [11, с. 6]. Творчість цього митця — новий етап пострадянської літератури.

У віршах поет пише про наше минуле й теперішнє, дивиться поглядом сучасної людини на пережите й намагається чи то звернути увагу на його абсурдність, чи то виправдати всі події. Автор ніби хоче стати подразником, імпульсом для суспільного й культурного руху, використовуючи для цього епатаж — цей «прихований або й одвертий супутник творчої свободи, далеко не завжди навмисний чи усвідомлений» [11, с. 48]. Звідси, можливо, й рішення вживати ненормативну лексику, часто послуговуючись нею в будь-яких контекстах, що також сприймають неоднозначно.

Варто акцентувати на тому, що С. Жадан привертає увагу до складних й актуальних питань сучасного суспільства. Митець постійно розширює межі власних тем для подальшого розвитку поетичної творчості.

На наш погляд, митцеві вдалося поєднати українську традицію, зокрема футуристичну й семенківську з рок- і панк субкультурами, оскільки, за словами А. Кокотюхи, його «вірші народжуються на гамірних вулицях, брудних привокзальних площах, у поїздах, вони просякнуті їдучим димом з фабричних труб, отруйними викидами автомобілів, запахами розпеченого на сонці асфальту. Сергій Вікторович належить до наймолодшого покоління

літераторів, які втомилися від прикрашеної, перебреханої, напарфумленої дійсності й відображають реальність такою, якою вона насправді є» [14, с. 5].

Художній доробок С. Жадана привертає увагу літературознавців і критиків. Важливими в аспекті нашого дослідження є наукові розвідки Л. Ганжи, Т. Гундорової, О. Даниліна, І. Дзюби, А. Кушніра, С. Підпригори, Р. Харчука та ін. Аналіз лірики письменника репрезентовано в наукових студіях вітчизняних літературознавців. Так, Б. Пастух і О. Шаф акцентують увагу на урбаністичних мотивах, Л. Литвин розглядає інтерпретацію біблійних образів і мотивів у поетичних текстах автора, Ю. Вишницька досліджує варіації міфосценарію початку в збірках поета, І. Борисюк розкриває символіку образів дороги, раю, води, риби, що пов'язані з ідеєю смерті; творчий портрет С. Жадана подають Л. Березовчук, А. Біла й ін. І. Дзюба в книзі «Чорний романтик Сергій Жадан» вказує на дивовижну асоціативність і світове значення поезій митця [11]. Учених цікавить своєрідність авторського стилю автора, його образність, метафоричність, полісемічність і багатоаспектність проблематики, особливості лексики, втілення міфологічних і релігійних образів у творчості митця. Огляд наукових праць учених дає підстави стверджувати, що різноманітність образів і мотивів у ліриці С. Жадана потребує додаткового висвітлення й ґрунтовного аналізу, що дозволить доповнити наше уявлення про становлення й розвиток української сучасної літератури.

Огляд наукових праць засвідчив, що різноманітність образів та мотивів у ліриці Сергія Жадана потребує додаткового освітлення й ґрунтовного дослідження. Багатоаспектне вивчення поезії автора дозволить доповнити й збагатити наше уявлення про становлення й розвиток української сучасної літератури.

Об'єктом дослідження є поетичні твори Сергія Жадана.

Предмет дослідження – провідні мотиви лірики С. Жадана та специфіка вивчення поезії автора на уроках української літератури в 10–11 класах.

Основною **метою** магістерської роботи є аналіз поетичних збірок автора, визначення основних мотивів та образів у ліриці, виокремлення характерних рис та аналіз розвитку поезії С. Жадана, а також дослідження особливостей вивчення поезій автора на уроках української літератури в старшій школі.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- простежити розвиток сучасної української поезії;
- проаналізувати тематику, образи та основні мотиви лірики С. Жадана;
- схарактеризувати особливості сприймання учнями старшої школи різножанрових поетичних творів на уроках української літератури;
- здійснити аналіз навчально-методичних джерел із проблеми вивчення творчості митця в старшій школі;
- розробити методичні рекомендації вчителям-словесникам із вивчення поезій «Музика, очерет...», «Смерть моряка».

У роботі на різних етапах були використані такі **методи дослідження**:

1. літературознавчі: описовий (з метою аналізу наукової літератури з теми дослідження); культурно-історичний (для виявлення обставин, у яких формувалася особистість автора та його світогляд, відображений у поетичних творах); біографічний (для з'ясування витоків творчих задумів і художніх образів, а також на простеження їхньої взаємодії з життєвим досвідом автора), герменевтичний (для інтерпретації змісту та художніх особливостей літературних текстів); порівняльний (спостереження за розвитком тем; порівняння ракурсів, з яких подано одні й ті ж образи);

2. загальнонаукові: метод пошуку й вивчення інформаційних джерел; аналіз літературознавчих і методичних праць, чинних навчальних програм, шкільних підручників та навчально-методичних посібників з української літератури; метод синтезу та узагальнення результатів аналізу; метод теоретичного моделювання (для чіткого визначення предмета, об'єкта дослідження).

Теоретико-методологічною основою дослідження є теоретико-літературні праці Л. Ганжи, Т. Гундорової, О. Даниліна, І. Дзюби, А. Кушніра, С. Підпригори, Р. Харчука та ін., у яких подані визначення та ознаки ключових понять магістерської роботи; теоретико-літературні та історико-літературні праці таких дослідників творчості Сергія Жадана, як: Б. Пастух і О. Шаф, Л. Литвин, Ю. Вишницька, І. Борисюк, І. Дзюба та ін., результати досліджень у галузі літературної освіти в школі (праці О. Савченко, Г. Токмань, О. Ісаєвої, та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів. У магістерській роботі узагальнено й доповнено відомості про мотиви та образи поезій Сергія Жадана; проведено ґрунтовний огляд методичних джерел, у яких висвітлюється питання опрацювання творчої спадщини митця; розроблено цілісний комплекс методичних порад щодо вивчення поезії С. Жадана в 11-му класі закладів загальної середньої освіти, обґрунтовано необхідність і педагогічну цінність розширення роботи з творчістю автора під час позакласної діяльності.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її наукові напрацювання мають значну цінність для всебічного аналізу специфіки літературного процесу постмодернізму, зокрема для глибшого осмислення творчого доробку Сергія Жадана.

Практичне значення дослідження. Матеріали дослідження можуть бути застосовані під час викладання нормативних і спеціальних курсів з історії української літератури для студентів педагогічних університетів спеціальності 014 «Середня освіта (Українська мова і література)», а також у процесі підготовки курсових і кваліфікаційних робіт. Запропоновані у роботі положення, висновки та методичні поради можуть слугувати практичним орієнтиром для вчителів під час проведення занять у 11-му класі та організації позакласної роботи.

Апробація результатів дослідження проводилася під час педагогічних семінарів та науково-практичних конференцій, де були

обговорені та підтримані методичні рекомендації для вчителів. Результати наукового дослідження обговорювалися на 4-х науково-практичних конференціях всеукраїнського та міжнародного рівнів, а саме: VI Усеукраїнській студентсько-викладацькій науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (15–16 лютого 2024 р., м. Глухів), міжнародній науковій конференції молодих українців «Культура конфлікту – конфлікт культур. Мова, література, мистецтво, медіа та війна в Україні» (13-14 травня 2024 р., м. Варшава), звітній науково-практичній конференції здобувачів вищої та фахової передвищої освіти (23–24 травня 2024 р., м. Глухів), звітній науково-практичній конференції здобувачів фахової передвищої і вищої освіти, аспірантів і молодих учених «Освіта і наука XXI ст.» (27-28 березня 2025, м. Глухів).

За результатами наукового дослідження опубліковано три наукові публікації:

1. Мочалова О. Є. Мотиви та образи лірики С. Жадана. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки* : зб. наукових праць викладачів і студентів. Вип. XII. / за заг. ред. Н. В. Гоголь. Глухів : Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, 2024. 406 с., С. 202–208.

2. Мочалова О. Є. Особливості відображення ліричних героїв у поетичній збірці С. Жадана «Гамплієри». *Наука та освіта в умовах війни: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка* : збірник матеріалів звітної науково-практичної конференції здобувачів вищої та фахової перед вищої освіти. За заг. ред. Луценка Г.В. Глухів. 2024. Ч.2. 628 с. С. 288–289.

3. Мочалова О. Є. Провідні мотиви та образи поетичних збірок Сергія Жадана. *Освіта і наука XXI століття* : збірник матеріалів щорічної звітної науково-практичної конференції здобувачів фахової передвищої, вищої освіти, аспірантів і молодих учених. За заг. ред. Луценка Г.В. Глухів. 2025.

Ч.2. 470 с. С. 196–197. URL: <https://gnpu.edu.ua/index.php/ua/nauka/hrafik-konferentsii>

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 105 сторінок, із них основного тексту – 89 сторінки.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження» розкрито поняттєвий апарат дослідження, визначено сутність понять «поезія», «лірика», «епос», «вірші» у літературознавстві, здійснено загальний огляд розвитку сучасної української поезії.

У другому розділі «Мотиви та образи лірики Сергія Жадана» розглянуто огляд життєвого та творчого шляху автора, виконано загальну характеристику поетичного доробку письменника, досліджено провідні мотиви та образи поетичних збірок «Тамплієри», «Балади про війну та відбудову», зроблено детальний аналіз поезії «Смерть моряка річкового флоту».

У третьому розділі «Специфіка вивчення поетичних творів С. Жадана на уроках української літератури в старшій школі» виконано аналіз чинних шкільних програм, підручників й навчально-методичних посібників з української літератури в аспекті досліджуваної проблеми, з'ясовано специфіку вивчення поетичних творів на уроках української літератури в старшій школі, подано методичні рекомендації до вивчення поезії Сергія Жадана в 11 класі закладів загальної середньої освіти.

У висновках узагальнено результати наукового дослідження.

У списку використаних джерел наявно 44 позицій використаної літератури.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Розкриття основних понять дослідження: поезія, лірика, епос, вірш та інші жанрові різновиди лірики

У межах наукового дослідження важливим є чітке окреслення ключових понять, які становлять теоретичну основу аналізу. Протягом історичного розвитку поезія набула різних форм вираження, що зумовило появу численних жанрових різновидів. З'ясування їхньої специфіки, функцій та естетичного навантаження дозволяє глибше зрозуміти закономірності літературного процесу та індивідуальну манеру конкретного автора. У цьому розділі буде розглянуто загальноприйняті наукові підходи до визначення поезії, класифікації поетичних жанрів, а також їх особливості в контексті творчості С. Жадана.

Важливо одразу звернути увагу на поняття «поезія». Поезія — художньо-образна словесна творчість. Термін вживається у багатьох значеннях [26]. Передусім він називає мистецтво слова (включаючи й фольклор), виповнене енергією «аристократизму духу», або, як пише Ліна Костенко:

*Поезія — це завжди неповторність,
Якийсь безсмертний дотик до душі [22].*

У вужчому розумінні поезія — ритмічно організоване мовлення, постале на основі конкретно-історичної версифікаційної системи, відмінне від прози. Подеколи цим поняттям позначають віршовані твори певного автора, нації чи епохи [26].

Розуміння специфіки лірики дозволяє простежити, як структура переживання та інтонаційність мовлення формують ліричний ліризм, що може проявлятися не лише у власне поетичних текстах, а й у прозі та драмі, створюючи синкретичні жанрові форми. Саме тому наступним кроком є з'ясування природи вірша як основної конструктивної одиниці ліричного

висловлення, що надає текстові ритмічної упорядкованості, музичності та емоційної динаміки.

Лірика – один із трьох, поряд з епосом та драмою, родів художньої літератури, в якому у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття, витворюється нова духовна дійсність, розбудована за законами краси [26].

У ліриці першорядне значення надається виражальним засобам, які формують особливу інтимну атмосферу з витонченим емоційним станом, тобто ліризм. До речі, ліризм притаманний і прозі (твори В. Стефаніка, М. Коцюбинського, І. Лили, Ю. Яновського, О. Довженка та ін.), драмі («Лісова пісня» Лесі Українки), зумовлюючи появу синкретичних жанрів, скажімо, вірша у прозі тощо [26].

Терміном «лірика» позначають також певний віршовий твір або сукупність творів, що відповідають високим естетичним критеріям, переважно невеликих за обсягом, але містких за полісемантичним смислом, окреслених своїми формотворчими гранями у багатьох жанрах (балада, елегія, епістола, ідилія, етюд, монолог, мадригал і т. п.). Подеколи лірика умовно розмежовується на громадянську, пейзажну, інтимну, філософську тощо, хоч насправді всі ці групи наскрізь інтимізовані [26].

Один із основних інструментів творчості С. Жадана – вірш, тому важливо розібратися з термінологією. Вірш – елемент ритмічного мовлення у літературному творі, основна одиниця віршованого ритму [26]. Це одиниця поетичного мовлення, що складається з віршованих рядків, які можуть бути організовані в строфи. Вірш може бути ліричним або ліро-епічним, і він часто використовується для вираження почуттів, думок та ідей автора:

*Пливи, рибо, пливи –
ось твої острови,
ось твоя трава,
ось твоя стернова:
править твій маршрут,*

*шиє тобі парашут,
пасе тебе в глибині
при своєму стерні [16, с.82].*

Також у творчості автора можна спостерігати такі літературні жанри: балада, вірш-пейзаж, вірш-діалог, тому доречним буде ознайомлення з цими поняттями.

Балада – жанр ліро-епічної поезії фантастичного, героїчного або соціально-побутового гатунку з драматичним сюжетом [26]. В українському фольклорі представлена велика кількість балад: «Ой летіла стріла», «Ой був в Січі старий козак», «Балада про Марусю Богуславку», «Бондарівна» та ін. Також деякі письменники торилди в цьому жанрі: Тарас Шеченко «Тополя» та «Причина», Іван Драча «Крила», Ліна Костенко «Балада про здоровий цинізм», «Балада про дим».

Вірш-пейзаж — умовна назва ліричного жанру, в якому йдеться про художні переживання природи, олюдної та одухотвореної. У різні культурно-історичні епохи вірш-пейзаж посідав не однакове місце в поезії. Був майже відсутній у добу класицизму, натомість набув особливого поширення в період романтизму. В українській ліриці вірш-пейзаж – один із основних жанрів, зазнавав емоційної інтимізації:

*Червень дозрівав, немов зерно —
рвалась мова і гострішав слух.
Зранку у відчинене вікно
набивався тополиний пух [16, с. 288].*

Вірш-діалог – мовлення, що має іманентні закономірності внутрішньої ритмічної організації та структури, де особлива роль належить ритмічним акцентам, альтернансам, анакрузам, віршовим розмірам, клаузулам, римам, строфам тощо. Властива віршованому мовленню емоційна піднесеність позначається на інтонаційній самостійності окремих фразових відтінків, посилює милозвучність, увиразнює естетичну вартість поетичного твору [26].

У творчості Сергія Жадана є поезія, в якій є елементи діалогу:

— Ну як ти, брат? — питаю. Проспався?

Може тобі сигарет нарити?

— Та ладно, — відазує він, — не парся —

з моїми проблемами тільки курити.

— Страшно, питаю, з того боку?

— Не страшно, — каже — просто незвично.

Страшно було минулого року,

в Ростові, коли спалили шашличну [16, с. 101].

Дослідження поезики Сергія Вікторовича також потребує врахування тематичного аспекту лірики, який у сучасній літературі переосмислюється й ускладнюється. Тому закономірним є перехід до аналізу громадянської та інтимної лірики – двох домінантних модусів його творчості, що розкривають поета у вимірах соціальної активності й чуттєво-особистісного досвіду. Обидві різновиди лірики в С. Жадана не протиставляються, а взаємодіють, утворюючи цілісний емоційно-етичний образ сучасної людини.

Громадянська лірика — умовна назва ліричних творів, в яких актуалізуються соціальні та національні мотиви [26].

Однак вона не становить окремої групи. Громадянська лірика присутня й у вірші-пейзажі («Садок вишневий коло хати» Т. Шевченка мовиться не лише про ідилічний вечір, а й про родину як одну з основ гармонії світобуття), в інтимних поезіях (у відомих «Чарах ночі» Олександра Олеся акцентується змістовна наповненість миті, коли в ній самоздійснюється людина). Громадянська лірика сприяє формуванню національної свідомості та гідності (Т. Шевченко, П. Куліш, І. Франко, Леся Українка, Олександр Олесь, пісні українських січових стрільців, В. Симоненко, В. Стус та ін.), розбудові націотворчих та державотворчих тенденцій (збірка «Вежі» О. Ольжича), утвердженню загальнолюдських цінностей [40].

Громадянська лірика не тільки виявляє сутність громадянської відповідальності автора, а й істотні риси ментальної свідомості:

Крізь сон чути, як у темряві формується батьківщина,

ніби хребет у підлітка з інтернату.

Формуються світло й темрява, складаючись разом.

Літнє сонце перетікає в зими [16, с. 58].

Інтимна лірика – умовна назва ліричного твору, в якому панівний мотив – любовна пристрасть автора. Таку лірику ще називають любовною, або еротичною. Інтимна лірика розкриває широкий діапазон душевних переживань, постає найяскравішим художнім документом історії людського серця; основні мотиви поезії мають еротичне забарвлення, зумовлюють витончену інтимізацію буття, втаємничення у заповітні істини. Після «Книги Пісень» та лірики трубадурів, Ф. Петрарки і Данте Аліг'єрі, Т. Шевченка й І. Франка, В. Сосюри і Наталі Лівницької-Холодної інтимна лірика виявилася невичерпною як для сучасного покоління поетів, так і для наступних [26].

Інтимна лірика Сергія Жадана описує любов як про порятунок і водночас як біль, що проростає в повсякденні. Його інтимна поезія не романтизована – це жива, справжня, вулична лірика з притаманною йому музикальністю і розмовною інтонацією:

Декому краще вдаються приголосні, декому голосні.

На неї не можна було не звернути увагу – вона сміялася уві сні.

Я подумав: вона так легко вгризається в шкіру, не знаючи, що ця шкіра моя.

Якщо вона коли-небудь прокинеться – добре було б дізнатись її ім'я.

Добре було б знати, звідки вона прийшла й куди поверталась вночі,

хто живе за тими дверима, до яких підходять її ключі,

чому вона нічого не може згадати й звідки в неї всі ці знання.

Якби наряд перевірів її кишені – хтось би точно отримав нове звання [16, с. 74-75].

Трансформація поезії в пісенний формат не зменшує її естетичної вартості, а, навпаки, актуалізує соціальну й комунікативну функції ліричного тексту. Саме пісенність – як у значенні музичності вірша, так і у прямій співпраці з гуртом «Жадан і Собаки» – підкреслює здатність його поетичного

слова бути не лише об'єктом споглядання, а й засобом емоційного діалогу з аудиторією.

Пісня – словесно-музичний твір, призначений для співу. Основними показниками пісні як жанру лірики є: строфічна будова, повторюваність віршів строфи, розмежування заспіву та приспіву (рефрену), виразна ритмізація, музичність звучання, синтаксичний паралелізм, проста синтаксична будова [26].

Розрізняють пісню фольклорну, як жанр писемної поезії та як самостійний вокально-музичний твір до поетичного тексту або не пов'язаний з ним [26].

Частину поезій Сергій Жадан писав спеціально для музичних гуртів або ж адаптував вірші до пісенного формату (гурт «Жадан і Собаки»). Наприклад: «*Пливи, рибо, пливи*» – пісня на основі вірша, що має елементи народної метафорики і фольклорної структури).

Сергій Вікторович демонструє жанрову багатогранність, поєднуючи традиційні ліричні види з модернізованими формами, зокрема урбаністичною пейзажною лірикою, новою громадянською поезією та гібридними формами епічної розповіді. Його поезія – це літопис сучасності, написаний мовою відвертості, болю, ніжності та спротиву.

Узагальнюючи розгляд основних теоретичних понять, можна зробити висновок, що поезія як форма художнього мовлення виконує не лише естетичну, а й комунікативну, пізнавальну та культурно-ідентифікаційну функції. Її жанрова система є гнучкою й динамічною, відображаючи трансформації суспільної свідомості, стильових домінант та індивідуального поетичного бачення.

Класифікація поетичних жанрів – зокрема лірики (інтимної, громадянської, пейзажної), епічних форм, драматичної поезії – дозволяє не лише структурувати матеріал дослідження, а й виявити особливості авторської манери в межах конкретної творчості. Теоретичне осмислення цих понять формує міцну основу для подальшого аналізу поезії в контексті

магістерського дослідження та сприяє точній інтерпретації художнього тексту як складного комунікативного й культурного явища.

Отже, характеризуючи жанрові різновиди лірики, ми акцентували увагу на тих жанрах, які представлені у творчості жадана, зокрема поезія, лірика, балада, вірш-пейзаж, вірш-діалог, розглянули особливості громадянської та інтимної лірики, адже автор найчастіше порушує саме такі теми.

1.2. Розвиток сучасної української поезії: загальний огляд.

Наше дослідження зосереджене на вивченні постмодернізму. Коли заходить мова про сучасну українську літературу, виникає закономірне питання, від якого часу брати відлік. Здавалось би, відповідь очевидна – з початку існування незалежної Української держави, тобто з кінця 1991 року. Утім, розбудова нашої держави стала набирати обертів дещо раніше – з другої половини 80-х років минулого століття, коли на теренах колишнього Радянського Союзу повіяв свіжий вітер перемін, що знайшло своє відображення в суспільному, громадському і політичному житті країни. Однією з таких помітних ознак було утворення впродовж 1989 року громадсько-політичної організації Народний Рух України за перебудову, на базі якого згодом було засновано відповідну партію. Ще більш вагома подія – підготовка і проведення того ж таки 1989 року перших вільних виборів до Верховної Ради Радянського Союзу і Верховної Ради України. Демонтаж авторитарного режиму з пануванням ідеології однієї партії продовжився і в наступні роки. Все це, ясна річ, знайшло відображення у національній літературі. Особливо це проявилось у її розкріпаченні. Таким чином, провести чітку межу між сучасною українською літературою і літературою попереднього періоду вельми важко.

«Зміни в суспільному житті країни, зокрема розпад СРСР, відбилися і в розвитку літератури. Нове покоління письменників і поетів прагнуло

подивитись на навколишню дійсність по-новому, а не під кутом методу «соцреалізму». У літературі почали з'являтися нові теми, зрештою змінився і підхід до творчості. Отже, говорячи про українську літературу кінця ХХ ст., традиційно наголошують на світоглядно-мистецькому напрямі, що в останні десятиліття прийшов на зміну модернізму, – постмодернізму як основному художньому напрямку літератури 90-х років ХХ ст. І хоча стосовно постмодернізму і досі не припиняються дискусії, зупинимось на тому, що більшість дослідників вважає, що український постмодернізм зародився у 1980-х рр. і пов'язаний з іменами Ю. Андруховича, О. Ірванця, В. Неборака (літературне угруповання “Бу-Ба-Бу”), а пізніше і з представниками таких груп, як “Пропала грамота”: Ю. Позаяк, В. Недоступ; “Лу-Го-Сад”: І. Лучук, Н. Гончар; “Нова дегенерація”: І. Андрусак, І. Ципердюк та інші.

До визначальних рис постмодернізму слід віднести поєднання різних стильових тенденцій, часткову опозиційність до традиції, універсальність проблематики, позачасовість і позапросторовість зображення, епатажність, зміну функцій автора та героя, культ незалежної особистості, потяг до архаїки, міфу, колективного позасвідомого, прагнення поєднати істини різних націй, культур, релігій, філософій, іронічність, пародійність тощо» [4].

Сучасною вважають літературу, створену після 1991 року – часу, коли Україна здобула незалежність, попрощавшись із тоталітарним минулим, а національне мистецтво – із канонами соціалістичного реалізму. Водночас деякі письменники, сформовані ще за радянської доби, продовжують творити й публікувати свої твори.

Перша спроба класифікувати актуальну українську літературу спробував Володимир Єшкілеву, який у «Плеромі 3'98: Малій українській енциклопедії актуальної літератури» запропонував генераційний принцип поділу письменників:

1. Вісімдесятники, які вийшли з андеграунду (Г. Петросаняк, Ю. Винничук, Ю. Андрухович, В. Неборак, О. Ірванець, Є. Пашковський).

2. Дев'яностники (Т. Прохасько, І. Андрусак, І. Ципердюк, Р. Кухарук) [31].

З цими орієнтаціями збігається генераційний принцип, за яким у 90-ті роки співіснували три генерації:

1) письменники-шістдесятники (Л. Костенко, Вал. Шевчук, Д. Павличко, В. Дрозд, Ю. Мушкетик) і дисиденти(М. Руденко, І. Калинець);

2) письменники схилку советської імперії (І. Римарук, В. Герасим'юк, О. Забужко, Н. Білоцерківець, Л. Таран, Ю. Андрухович, К. Москалець, В. Неборак), яких прийнято називати «вісімдесятниками». Це покоління було не таким політично заангажованим, як попереднє, в його творчості вже простежуються постмодерні тенденції (Ю. Андрухович, В. Цибулько, В. Неборак). Водночас частина цього покоління (Є. Пашковський, В. Медвідь) культивує неомодерну ідею високої літератури;

3) покоління «дев'яностників», якому властивий естетичний плюралізм – від класицизму до авангарду. Лідером його є С. Жадан. Літератори переважно цікавляться українським бароко, Відродженням 20-х років ХХ ст. модернізмом, авангардизмом.

Отже, український постмодернізм виникає не як опозиція до модернізму, а передусім як опозиція до тоталітарного дискурсу й соцреалізму. Та якщо для «вісімдесятників» знаковою постаттю був М. Зеров, то для «дев'яностників» – М. Йогансен і А. Любченко [10].

Сучасна українська поезія періоду від 1980-х до 2010-х років, яка і є об'єктом нашого дослідження, вирізняється багатством художніх стилів, появою багатьох яскравих і самобутніх авторів, а також важливими поетичними збірками, що вже сьогодні мають вагоме значення й, без сумніву, увійдуть до скарбниці національної літератури перехідної доби. Ідеться про множинність напрямків, збагачення стилів, піднесення майстерності таких відомих митців, як Ліна Костенко, І. Драч, Б. Олійник, Д. Павличко, М. Вінграновський, П. Мовчан, Ю. Андрухович, М. Матіос, О. Забужко, І. Малкович, Ол. Ірванець. У цей час на суспільній арені з'являється

низка молодих поетів. Серед них — Сергій Жадан, Ростислав Мельників, Олег Коцарев, Тетяна Кохановська, Лесь Белей, Сашко Ушкалов та ін.

Для нової україномовної поезії характерне зниження пафосу типового для соцреалізму. Багато творів відзначені іронією, переоцінкою цінностей та зверненням до тем, що були забороненими за радянських часів. Також завдяки доступу до творів іноземних авторів та до українських творів 1920-1930-х років та до діаспорної літератури в українській літературі значно розширилося стильове різноманіття.

Після відміни заборон на публікацію творів письменників доби Розстріляного відродження, їх заново відкриті твори стали впливовими прикладами для сучасних письменників. Наприклад, Сергій Жадан відзначає своє особливе ставлення до поезії Михайля Семенка [8], для Юрія Андруховича таку ж роль відіграв Богдан-Ігор Антонич [9].

Однією з особливостей творчості українських поетів 1990-х та 2000-х є застосування мультимедіа та перформансів. Так Юрій Андрухович виконував свої вірші разом з гуртом Карбідо, а Сергій Жадан – разом з гуртом Собаки в Космосі. Юрій Андрухович використовує також елементи відео у своїх мультимедійних виставах («Самогон. Цинамон. Абсент»). Катерина Бабкіна займається відеопоезією. Для цього періоду характерна також велика кількість фестивалів та слемів. Важливими літературними фестивалями сучасної України стали Форум видавців у Львові.

Вважаємо доцільним розглянути в цьому розділі літературні угруповання сучасної української поезії:

Асоціація українських письменників

Утворена 6–8 березня 1997 р. на установчих зборах АУП (118 учасників). Організація АУП має за мету подолання структурно-ідеологічного змертвіння в письменницькому середовищі України, що виникло через неспроможність керівництва Спілки письменників України (СПУ) реформувати структуру та концептуальні засади Спілки письменників до рівня відповідності вимогам сучасної ситуації (як соціальної, так і

світоглядної). Президентом АУП було обрано Ю. Покальчука, віце-президентами Володимира Моренця, Ю. Андруховича, І. Римарука і Тараса Федюка. 4–5 лютого 2000 року відбувся II конгрес АУП (68 учасників), на якому Президентом АУП було обрано Т. Федюка, віце-президентами І. Римарука, В. Моренця, С. Жадана і О. Кривенка [2].

БУ-БА-БУ

«Бурлеск-Балаган-Буфонада». Літературне (насамперед) угруповання, що складається з Ю. Андруховича (Патріарх), В. Неборака (Прокуратор) та О. Ірванця (Підскарбій). Літугрупування засноване 17 квітня 1985р. у Львові. Період найактивнішої діяльності Бу-Ба-Бу (23 концертні поетичні вечори) припав на 1987—1991 рр. В 1995р. у львівському видавництві «Каменярь» вийшла книга «Бу-Ба-Бу» [7].

«Нова дегенерація»

Поетичне літугрупування, існувало у 1991–1994 рр., складалось з трьох літераторів, вихідців з Івано-Франківської області – Івана Андрусика, Степана Процюка та Івана Ципердюка. У 1992 р. літугрупування видало три перші збірки названих поетів під однією обкладинкою. Загальна назва цього проекту була також «Нова дегенерація». Передмову написав Ю. Андрухович [30].

Орден чину ідіотів (ОЧІ)

Товариство літераторів, художників, культурологів, філософів. Входять зокрема: Назар Гончар, Роман Козицький, Володимир Костирко, Андрій Крамаренко, Іван Лучук, Ігор Драк. Декларація ОЧІ прийнята 31 липня 1995 року у Львові. Слово «ідіот» трактується товариством в первісному грецькому значенні цього слова: власник себе [30].

Пропала грамота

Літературне угруповання трьох київських поетів: Юрка Позаяка, Віктора Недоступа та Семена Либоня. Існувала в кінці 80-х – на початку 90-х рр. «Пропала грамота» була заявлена як авангардний проект. У 1991 р. «Пропала грамота» випустила книгу з однойменною назвою [30].

пси Святого Юра

Літературна майстерня, неофіційне творче об'єднання із семи українських письменників, які таким чином вирішили шукати не стільки естетичної (з цієї точки зору всі вони були й залишаються досить різними), скільки професійно-цехової єдності (спільне обговорення рукописів, формування альманахів, взаємне редагування та коригування). Ідея такої спільноти виникла серед групи авторів (Ю. Покальчук, Ю. Андрухович, І. Римарук) під час міжнародного круїзу «Хвилі Чорного моря» на борту корабля «World Renaissance» і остаточно сформувалась у вигляді маніфесту в стінах афінського готелю «Св. Юрій Ликаветський» (листопад 1994р.) [30].

Творча асоціація «500»

Об'єднання авторів та літдіячів, за віком приналежних до постмодернізму 90-х р. Утворилась 1993р. в Києві. Разом з Державним музеєм літератури України Творча асоціація «500» організувала ряд поетичних вечорів під гаслом «Молоде вино». Активними учасниками ТА в 1993–1994 рр. були М. Розумний, С. Руденко, Р. Кухарук, В. Квітка, А. Кокотюха та інші. У 1993р. ТА упорядкувала і в 1994р. видала антологію поезії «Молоде вино» [30].

«Червона Фіра» – літературна корпорація харківських поетів Сергія Жадана, Р. Мельникова та І. Пилипчука, створена у 1991 р. Літературною концепцією «Червоної Фіри» згідно із заявами її членів став неофутуризм. Провокативно-епатажні твори червонофірівців стали своєрідним східноукраїнським аналогом літературного карнавалу Бу-Ба-Бу [30].

Становлення сучасної української літератури є невіддільним від суспільно-політичних змін, що відбулися наприкінці ХХ століття. Розпад СРСР, поступове руйнування тоталітарної системи та виборювання незалежності України спричинили розкріпачення національного мистецтва й відхід від канонів соціалістичного реалізму. Література цього періоду стає поліфонічною, вільною у виборі тем, форм і художніх стратегій. На перший план виходить покоління письменників, яке прагне осмислити реальність

поза ідеологічними рамками. Провідним художнім напрямом 1990-х стає постмодернізм, якому притаманні іронія, змішування стилів, інтертекстуальність, епатажність, руйнування традиційних авторських ролей та утвердження цінності особистості.

У літературному процесі початку незалежності співіснують декілька генерацій: шістдесятники та дисиденти, «вісімдесятники» і «дев'яностники», що забезпечує багатоголосість і стильове різноманіття. Важливу роль у розвитку поезії відіграли численні літературні угруповання – «Бу-Ба-Бу», «Нова дегенерація», «Пропала грамота», «Червона фіра», АУП та інші, які стали осередками творчих експериментів і формування нових естетичних орієнтирів. Суттєво вплинули на сучасних поетів і переглянуті тексти Розстріляного відродження, а також ширший доступ до світової літератури.

Отже, сучасна українська література – це динамічний і відкритий культурний простір, який синтезує багатство стилів, розширює тематичні горизонти, повертає замовчувані історичні сторінки та актуалізує роль митця як вільної й відповідальної особистості. Саме тому чітка межа між літературою радянської доби та новітньою не є визначальною — важливішим виявляється поступове утвердження свободи творчості, що й стало фундаментом її подальшого розвитку.

Висновки до розділу 1

У межах першого підрозділу було здійснено теоретичне осмислення базових понять, необхідних для подальшого аналізу поетичної творчості Сергія Жадана, зокрема таких категорій, як поезія, лірика, епос, вірш, а також окремих жанрових різновидів лірики. Уточнення їх змісту дозволило побудувати науково коректний понятійний апарат дослідження та забезпечити методологічну послідовність наступних розділів.

Встановлено також значущість пісенного чинника в поезиці С. Жадана, який розширює межі літературного тексту та актуалізує його в просторі масової культури, не нівелюючи при цьому художньої вартості поезії. Жанрова багатогранність, синтез традиційних і новаторських форм, а також активне використання діалогічності, урбаністичних мотивів та фольклорних елементів засвідчують модернізацію ліричної традиції в творчості митця.

Отже, розгляд основних теоретичних понять і жанрових різновидів лірики створює міцне підґрунтя для подальшого аналізу поезики Сергія Жадана, дозволяє глибше осмислити особливості його художнього мислення та визначити специфіку жанрових трансформацій у сучасній українській поезії.

РОЗДІЛ II. МОТИВИ ТА ОБРАЗИ ЛІРИКИ СЕРГІЯ ЖАДАНА

2.1. Огляд життєвого та творчого шляху Сергія Жадана

Жадан Сергій Вікторович – відомий український письменник, перекладач, прозаїк, есеїст. Митець отримав національні й міжнародні нагороди, його художні твори переклали на тринадцять мов. Народився 23 серпня 1974 року на Луганщині в містечку Старобільськ. За іншими даними – на хуторі Бондарів (Луганська область) в сім'ї водія. В юному віці переїхав до сусіднього містечка Старобільськ. Зростав у середовищі, де розмовляли суржиком, проте переважав український елемент, бо «коли хтось говорив російською, з нього сміялись» [35]. Насправді письменник негативно ставиться до суржика, вважаючи його «мовною невизначеністю», «ознакою порубіжного стану, який не є суто географічним чи політичним, а так само емоційним і психологічним» [33]. Перший вірш С. Жадан написав у третьому класі, потім мріяв створити цілий поетичний цикл. Відчуття того, що стане письменником, у нього не було, просто подобалося писати. По закінченню школи взяв участь в олімпіаді з української мови та літератури, де й познайомився з рівненськими письменниками. Пізніше надіслав їм близько десяти своїх віршів, один із яких було надруковано в журналі «Соняшник». У 14 років Сергій йде від батьків і розпочинає доросле життя. У 16 років поширює в місті газети політичної партії «Народний Рух України» і розвішує українські прапори, займаючись із друзями «революційною діяльністю».

З 1991 р. проживає та працює в Харкові. Перша дружина – Світлана Олешко – постановник харківського театру «Арабески», із яким письменник немало співпрацював. Від першого шлюбу має сина Івана. У 2009 р. вдруге одружився зі співробітницею видавництва «Фоліо» Іриною Куніциною.

У часи перебудови 1990–1991 рр. пропагував у Старобільську газети Народного руху України й державні символи. У 1991 р. побіжно з поетами Р. Мельниковим й І. Пилипчуком створив неофутуристичне літературне

угруповання «Червона Фіра». У 1996 р. завершив навчання на факультеті українсько-німецької філології Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди [7, с. 84]. У 1996–1999 рр. навчався в аспірантурі цього ж університету й захистив дисертацію «Філософсько-естетичні переконання Михайла Семенка» (2000 р.). З 2000 р. – викладач кафедри української та світової літератури університету, віцепрезидент Асоціації українських письменників [18].

З 2004 р. – самостійний письменник. Видавав у Харкові журнал «Гігієна», провокаційність якого була позначена їдкою іронією, що переходила в сарказм. Так, наприклад, на обкладинці третього номера український поет Ю. Андрухович у готелі, похмільний і напіводягнений, намагається чистити зуби під плакатним гаслом «Культуру не відчистиш!».

Після публікації в першому номері журналу матеріалу про маловідомі факти життя Тараса Григоровича Шевченка на автора було здійснено невдалий замах, а дискусія навколо публікації переросла в полеміку з тодішнім президентом України Л. Кучмою. Так сформувалася головна особливість тодішньої української видавничої стратегії – випускати бестселери рідко і мікроскопічними тиражами, влаштовувати скандал і перевидавати книги вже в Польщі або Німеччині. «Anarchy in the Ukr», наприклад, до Помаранчевої революції взагалі була неофіційно заборонена до видання – ще до того, як була дописана до кінця [18].

Сергій Вікторович відомий своїми гострими висловлюваннями й статтями проти харківських можновладців. У 2011 р. здійснив акт супроти закону «Про захист суспільної моралі». У час Помаранчевої революції був комендантом наметового містечка в Харкові. В період Революції Гідності був одним із співзасновників харківського Євромайдану [3, с. 746].

Письменник перекладає лірику з англійської, німецької, білоруської мов. Тексти його праць перекладені шведською, німецькою, угорською, польською, сербською, англійською, хорватською, чеською, литовською, білоруською, італійською, вірменською та іншими мовами. Співпрацює з

музичним гуртом «Собаки в космосі» (м. Харків). У 2008 р. спільно видали перший колективний альбом «Спортивний клуб армії». За цей період тандем встигнув виступити не тільки в українських містах, але й побувати із концертами в Познані, Тюбінгені й Празі. Працює в різних літературних жанрах, створюючи поезії, романи, есеї тощо. Літературним матеріалом для С. Жадана слугує пострадянська реальність в Україні. Для його манери спілкування із читачами притаманна повсякденна розмовна й інвективна лексика.

Сергій Жадан займає чітку проукраїнську позицію. Був активним учасником харківського Євромайдана, у березні 2014 року постраждав під час зіткнень біля харківської ОДА. На початку 2017 року заснував Благодійний фонд, метою якого є підтримка родин загиблих військовослужбовців, матеріальна допомога інтернатам, підтримка освітніх закладів і бібліотек на звільнених територіях, безперервна культурна взаємодія, включення віддалених регіонів у загальноукраїнський культурний контекст. У липні 2017 року організував другий літературно-музичний фестиваль «Дорога на Схід» (м.Ізюм Харківської обл.).

У 2016 році С. Жадан був нагороджений престижною літературною премією Президента України «Українська книжка року» за збірку «Месопотамія». З 2016 до 2019 року С. Жадан був членом комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка. У січні 2022 року став почесним доктором Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. У 2023 році вийшла нова збірка поезій «Скрипниківка» й оновлене видання «Гімн демократичної молоді». У 2024 році побачила світ збірка з 12 оповідань «Арабески», присвячена творчості Миколи Хвильового.

З початку російського вторгнення в Україну у 2022 році Сергій Вікторович активно допомагає фронту як волонтер. Він організував концерти в Україні і Європі, збираючи кошти для підтримки українських захисників. На серпень 2023 року митець передав армії понад 200 автомобілів. Нині займається волонтерською роботою на прифронтових

територіях, влаштовує художні й культурні заходи, рок-концерти, вистави, концерти духовної, класичної та нетрадиційної музики, фестивалі, вуличні акції, видавничі проєкти. У червні 2024 року письменник долучився до Сил оборони – приєднався до 13 бригади Нацгвардії «Хартія» [43].

Враховуючи значну кількість поетичних збірок письменника, виникає необхідність систематизувати його мистецький доробок, що полегшить дослідження його творчості. Вважаємо, щоб виокремити певний часовий проміжок, як самостійний і завершений, необхідно обрати головний критерій для такого поділу. Зважаючи на специфіку пропонованої роботи, вважаємо за доцільне акцентувати на тематичному принципі, тобто об'єднати роки написання збірок, близьких за мотивами й спрямованістю, в окремий етап, виокремивши три періоди (Додаток А):

1. Перший – з 1993-го до 2003-го року. Період осмислення радянської травми загубленого покоління 90-х. У цей час вийшли друком такі збірки: «Рожевий дегенерат» (1993), «Неп» (1994), «Генерал Юда» (1995), «Цитатник» (1995), «Пепсі» (1998), «Балади про війну і відбудову» (2001), «Історія культури початку століття» (2003). Оскільки перші три з них частково дублюють тексти і є основою створення «Цитатника», вважаємо логічним розпочати аналіз саме з останньої збірки 1995-го року. Цьому присвячений другий розділ наукової роботи.

2. Другий період — з 2004-го до 2012-го року. Період пошуку нових цінностей. За ці роки з'явилися книги «Марadona» (2007), «Ефіопія» (2009), «Вогнепальні й ножові» (2012).

3. Третій – з 2013-го й дотепер. Цей етап пов'язаний із переживанням воєнних подій на сході України й наразі представлений такими виданнями: «Життя Марії» (2015), «Тамплієри» (2016), «Антенa» (2018), «Список кораблів» (2020) і «Псалом авіації» (2021), «Скрипниківка» (2023) та ін. [42].

Отже, поезія Сергія Жадана є значущим літературним явищем, навколо якого не вщухають дискусії. Літературознавці вивчають його поезії під різними кутами зору, звертаючи особливу увагу на тематику, образи й

символи. Значно менше статей присвячено аналізу особливостей віршування, які посилюють змістове й емоційне звучання творів. Проте увесь пласт критичної думки, присвяченої творчості С. Жадана, робить читача значно ближчим до правильного розуміння всіх ідей, які глибоко переосмислені й подані в художніх текстах митця.

2.2. Загальна характеристика поетичних доробку Сергія Жадана

Творчий доробок С. Жадана привертає увагу читачів своїми глибокими філософськими поглядами й різнобічністю. Письменник вміло розкриває філософські та багатогранні погляди через призму символізації властивої для певного етносу [8, с. 147]. Поетична творчість С. Жадана поєднує розчарування покоління кінця ХХ століття з естетичними засадами модернізму 1920–1930-х років. У громадянській ліриці автор формує плавний мовний стиль і прагне до реалістичного відображення поетичної концепції Батьківщини. Завдяки своєму лінгвістичному досвіду він майстерно використовує постмодерністські стилістичні прийоми, зокрема елементи сюрреалізму. Його поезія характеризується лаконічним вираженням думок, емоцій, асоціативних образів.

Ліричний герой поезій С. Жадана значно відрізняється від публічного іміджу автора, сформованого масовою культурою, де він постає як яскрава й зухвала постать. У віршах натомість зображено зовсім інший характер – замкненого, серйозного інтроверта, позбавленого іронії, який глибоко осмислює події, що впливають на його внутрішній світ і самосприйняття.

У цих текстах майже немає елементів молодіжної субкультури. Ліричний герой вирізняється гострим почуттям власної гідності, що робить його особливо вразливим до брехні й несправедливості. Він постійно осмислює дійсність, аналізує її, намагаючись розібратися в хаотичному потоці подій, вражень і людських учинків, шукаючи сенс – якщо не універсальний, то принаймні суспільно-політичний.

Наприклад, у «Цитатнику» поет подає роздуми над змістом власного «я» в контексті історії, культури, загалом часопростору України, передає це засобами потоку думок: *Тому твоя вітчизна – це / твоє тавро і твій кацет, / чий прояв є надміру злим, / бо туго стягнуто вузли, / і хоч гидке твоє лице, / та мусиш бути з ним* [14]. «Музика, очерет...» — оригінальний вірш, що належить до медитативних текстів поета. Основна тема твору – розлука двох закоханих, які усвідомили, що світ змінився разом із їхнім почуттям: *«нам з тобою тепер падає різний сніг»* [14, с. 271], їхні душі стають немов крилатими: *«Все це було б – тільки ця висота»* [14, с. 271].

Неможливо уявити літературну творчість С. Жадана без його характерної мови, яка має специфічний ритм, насичена риторичними зворотами, повторами й перепитуваннями: *«Чим цікавиться сучасне мистецтво ?/ В тій дірі, в якій воно опинилось, сучасне мистецтво / цікавиться виключно чорно-білими каточками, / на яких сфотографовані наші легені – діряві, / наче вітрила китайських / риболовецьких / човнів»*. У рядках на мелодійному рівні відчувається легкість тексту, не зважаючи на деяку брутальність мовлення [6].

Пейзаж у поезії С. Жадана набуває глибокого, майже езотеричного значення – це спроба осягнути одну з найбільших таємниць після народження, яке залишається поза свідомістю. У природі розлита своєрідна енергія, пов'язана з інстинктом смерті, що символізує прагнення до тліну, неминучого завершення життя. Тема смерті майстерно вплетена в контекст психічного існування, адже саме з неї проростають мотиви творчого злету й падіння, суперечності між прагненнями й реальністю. Ця поетична рефлексія пронизана мінорною тональністю, що несе в собі всепрощення й прийняття. Усі пейзажні поезії об'єднує це сіре перехідне тло: *«Бачиш за склом весняне розмаїття –/сірі шинелі піхотного полку./ Жвавий двірник над рештками сміття/ губить мітлу, мов незрячий голку»* [16, с. 281].

Автор сприймає мінливість природного і міського життя як носія прихованого, символічного змісту. Недарма ліричний суб'єкт у таких творах

постає розпорошеним, уподібнюючись божественному началу, розлитому в природі. Урбаністичні пейзажі набувають символічного значення, втілюючи узагальнену концепцію плинності часу й простору. Це яскраво проявляється, зокрема, у вірші «Динамо Харків»: *Крапле дощ — терпка сукровиця / з Господнього тіла. Тьмяніють лиця. / Міста порожніють. Йдучи по лезу / свого виживання, залишки плебсу / кидають квартали скніти в ремонті* [16, с. 276].

Поет майстерно передає унікальне бачення природи, змушуючи читача занурюватися в багатство образів та емоцій, відтворених у тексті. На горизонті вимальовуються білосніжні багатоповерхівки, що виблискують у червонуватих променях сонця, нагадуючи полум'яний спалах гри в баскетбол. Українська критика справедливо відокремлює поезію С. Жадана від його бурхливої громадської діяльності. Класика, естрада, авангард у поезії митця освоюються не як літературний, а швидше як життєвий досвід.

Однією з ключових рис поезії С. Жадана як представника літературного покоління кінця 1990-х років є поєднання постмодерністських елементів із символічними мотивами, що посідають важливе місце в його творчості. Саме ця особливість робить його поетичний стиль унікальним у межах свого часу.

Постмодерністська поезія С. Жадана віддзеркалює суспільні реалії у їхніх справжніх проявах, передаючи автентичність повсякденного життя і його проблематику. У своїх творах автор порушує широкий спектр питань – від соціальних і психологічних до політичних і релігійних. Крім того, у його текстах помітний глибокий лінгвістичний аналіз, що охоплює метафоричність, мовну структуру, композиційну організацію та загальну архітектоніку поезії. Така багатогранність не лише демонструє мистецькі вподобання поета, а й засвідчує його прагнення відобразити розмаїття людського існування у всій його складності. Поезія С. Жадана має на меті знайти «інший» шлях, себе, уникаючи кризи, віднайти спосіб не втратити

людяність. Крізь призму людського інфантилізму митець вдається до способів реінкарнації, зіставляючи час, людей і цінності.

Тексти С. Жадана стають піснями українських гуртів, як-от: *«Добре, добре, знищуй листи, стирай номери, пали мости, просто стирай, просто громи, ми вдосталь мали цієї зими. Знищуй коди, знищуй замки, теплі промені серед ріки, знищуй підозри, знищуй сміх, довіра сходила на нас усіх, тому знищуй те, що дісталось тобі, те, що вигадалося в боротьбі, те, що втратилося без жалю, те, що я і дотепер люблю»*. Саме такі поетичні рядки зробили С. Жадана одним із найвідоміших поетів не тільки в сучасній українській, а й світовій літературі. Наразі поетичний доробок С. Жадана перекладається за кордоном — нещодавно вийшов переклад поезії «Headphones», який був опублікований в New York Times Magazine.

Увага дослідників до літературного доробку письменника зумовлена його активною позицією як поета, музиканта, громадського діяча. Він є знаковою постаттю в українському культурному просторі. Особливістю рецепції ранніх поетичних текстів автора є вагомість суспільно-політичних, а також біографічних впливів на формування його світогляду. Зокрема, варто розуміти за яких умов і в який час були написані твори, як у них відобразилися риси постмодернізму тощо.

Думки літературознавців і письменників не завжди є однозначними щодо сміливості автора у використанні лексики й проблем, які він порушує. Проте беззаперечним є те, що поетичне слово Сергія Вікторовича в українському мистецькому потоці є помітним і несподіваним явищем для 90-х років ХХ століття. Сучасним читачам варто правильно розуміти думки письменника, щоб уникнути викривленого уявлення про нього, як такого, що ввійшов у літературу тільки через резонанс навколо вільного використання інвективної лексики. Варто, на нашу думку, зосередити увагу на змістовій наповненості його поезій, ключових мотивах і художніх рисах, притаманних саме його ідіостилю.

Збірка поезій «Цитатник. (Вірші для коханок і коханців)» надрукована 1995 року в київському видавництві «Смолоскип». Про появу збірки автор згадує: «Перші збірки видавати було дуже складно. Я пам'ятаю ті два-три роки, коли всі «червонофірівці» вже мали якісь доробки і намагалися видати їх, але на початку 90-х книговидання в Україні просто померло. Пригадую, як час від часу з'являлися варіанти, хтось обнадіював, ми весь час були в передчутті, що ось-ось отримаємо власну книжку. В моєму випадку все сталося досить спонтанно. Я надіслав один і той самий рукопис на два літературні конкурси, що було таким трохи шарлатанством. У результаті я переміг і в конкурсі видавництва «Смолоскип», і на «Гранослові». Так вийшли мої дві збірки «Цитатник» і «Генерал Юда», які великою мірою дублюють одна одну, хоча я спробував щось розвести, щось дописати. Відчував себе тоді дуже крутим поетом – у мене ж дві книжки! Але виявилось, що це нічого не значить, і вже наступну збірку було знову дуже складно видати» [35].

«Цитатник» — перша збірка, у якій С. Жадан виступає тільки як автор, переклавши всі інші проблеми видавництву «Смолоскип» [18, с. 57].

Збірка «Пепсі» вийшла в 1998 році під однією обкладинкою з книгою уже тепер покійного чеського автора Вальтера Загорки, який жив у Нюрнбергу. Він фінансував видання, у якому були вміщені тексти двох таких різних авторів. Поет виступає речником свого покоління, відчуває його сміливе прагнення знайти сенс життя і можливість самопожертви в байдужому світі, саморобну героїку «революції», «війни» («Пластунка N») [32]. С. Жадан відчуває на собі й на інших відбитки перехідного періоду між радянським і новим, проєктує це на площину особистих стосунків: *Що нас єднало? Загосні сварки / падали в ніч, як у воду весла./ Ми відкривались, творили шарки. / Теплі вітри мимоволі занесли / смуток в душі, мов мед у соти. / Як ми трималися, Бога ради! – / попри усі божевільні гризоти / попри задрочки радянської влади* [18, с. 54–55].

Попередні збірки С. Жадана у 90-ті роки ХХ ст. спровокували досить таки бурхливі реакції з боку літературознавців, а книга «Балади про війну і відбудову», яка стала першою в новому столітті, цілковито вивела автора в «перший ешелон поезії» [23], завдяки своїй оригінальній і продуманій композиції, жанровій різноманітності (монолог у прозі, поезія, поеми, цикли) і передмові Ю. Андруховича. Збірка поезій С. Жадана «Балади про війну і відбудову» була опублікована у 2001 році львівським видавництвом «Кальварія». Вона містить близько тридцяти віршів. Варто зауважити, що у 1933 році харківське видавництво «Література і мистецтво» видало збірку письменника доби «Розстріляного Відродження» Майка Йогансена під такою ж назвою. Ця збірка містила 12 творів. Але, незважаючи на назву, не можна стверджувати, що ці збірки подібні чи становлять одне ціле. Спільною між ними є тематика. Однак Майк Йогансен пише про Першу світову війну, свідком якої він був, а Сергій Жадан — про Другу світову, а точніше, про наслідки, тобто часи відбудови.

Книга «Історія культури початку століття» опублікована у 2003 році київським видавництвом «Критика». Після цього митця стали вважати «найадекватнішим відображенням «духу і часу». Письменник започаткував нову «моду» в українській поезії — без національних штампів і радянського світогляду. Для нього Україна — це щось нове та європейське.

Як і в попередній збірці, С. Жадан акцентує увагу на образі пам'яті, надає йому цінності, оскільки тільки вона рятує людину від асиміляції. Під час еміграції важлива історична пам'ять, яка береже в людині громадянина. Слушною є думка Л. Березовчук про те, що це його «каталог пам'яті, куди входять знайомі з дитинства міські краєвиди з музеєм мотлоху радянського побуту. Та реалії минулого викликають вже подяку і пошану, а не зневажливо-іронічну погорду, як у деяких ранніх творах. Бо там – в глибині історії – відбувається таїнство синівської любові, що дає сили і наснагу жити зараз» [44].

На початку 2000-х письменник згадує останні тридцять років і те, «якою кашею були набиті наші мізки», а всі «розповіді про біт і ліву професуру, про свободу сумління» – це була «лажа», «інтелігентські заморочки 70-х» [39]. Мине п'ятнадцять років і вже нічого не зміниш, і все, що залишається, – це «збирати лише випадкові свідчення великих потрясінь» [39]. «Час і пам'ять змінюють людину, її оточення. Ті, що були поряд, роз'їхалися, шукаючи свого місця, і стали невідомі. Проте, якщо «вони не померли від комунізму і сифілісу, тепер тримають за горло історію своєї країни» [39].

Збірка С. Жадана «Марадона: Нова книга віршів» опублікована у 2007 році видавництвом «Фоліо» (Харків). Вона вміщує не лише вірші автора, а й переклади творів польського поета Марціна Светлицького, американського поета Чарльза Буковськи та єврейського німецькомовного поета і перекладача Пауля Целяна.

Оригінальною є будова збірки, яка складається з трьох частин: 1) Частина перша. R`n`B` (українські весільні та рекрутські пісні). 2) Частина друга. Список використаної літератури (Мартін Светлицький, Чарльз Буковськи, Пауль Целян). 3) Частина третя. РАДІОШАНСОН.

У збірці вказано, що це «нова книга віршів автора, присвячена колективним видам спорту, проблемам розвитку фізкультурного руху, корегуванню графіків індивідуального фізичного навантаження та іншим аспектам проходження допінг-контролю» [12]. Але це не відповідає дійсності, оскільки спорт – лише одна тема серед багатьох інших, які порушує автор.

Назва книги походить від імені Дієго Армандо Марадони, колишнього аргентинського футболіста, який був одним із найвідоміших і найкращих футболістів в історії. На першій сторінці автор пише так: «Дієго Марадона після обстеження в психіатричній клініці самостійно вирішив лишитись і продовжити курс лікування. Як повідомив лікар легендарного футболіста, його пацієнт схильний до залежності від шкідливих звичок, що й змусило

Марадону лягти до клініки (fanat.com.ua)» [12, с. 3]. З біографії Марадони відомо, що він вживав наркотики, не пройшов допінг-контроль після матчу і був заарештований за зберігання наркотиків [27].

С. Жадан не випадково обрав Марадону як образ і акцентував увагу на його зв'язку з наркотиками. Ця тема вже з'являлася в попередній збірці «Історія культури початку століття», а в цій книзі вона займає ще більш значне місце. Відтак, кримінальний мотив стає одним із центральних у збірці. Це цілком закономірно, адже поет знову звертається до атмосфери 90-х років, періоду, коли злочинність набирала обертів і в Україні. До того ж 1991 року сам Марадона мав серйозні проблеми із законом, що робить його постать символічним відображенням цієї доби.

С. Жадан обрав Марадону і звернув увагу на його зв'язок із наркотичними речовинами не випадково, оскільки ця тема траплялася і в попередній збірці «Історія культури початку століття», а тут охоплює значну частину її творів. Відтак кримінальний мотив є одним із ключових у збірці. Це не дивно, оскільки поет знову повертається до 90-х років минулого століття: саме у 1991 році Марадона мав проблеми із законом, до того ж злочинство розквітало саме в ці роки і в Україні.

Книга С. Жадана «Вогнепальні й ножові» побачила світ у 2012 році в Харкові. Вона складається з п'яти розділів: чотири містять поезії, а завершальний – есеї. Тематично збірка доволі різнопланова, кожен розділ можна розглядати окремо, проте всі вони об'єднані глибоким філософським осмисленням порушених питань.

Поєднання біблійних мотивів із кримінальними сюжетами створює своєрідну текстову канву, відкриваючи простір для літературознавчих інтерпретацій і розкриття прихованих сенсів. Ліричні переживання в цій книзі стають ще більш виразними, а урбаністичні мотиви в останньому розділі тісно переплітаються з гострою політичною проблематикою, що віддзеркалює соціальну напруженість того періоду.

Таким чином, поет майстерно розширює тематику своєї творчості. У збірці переплітаються мотиви смерті, релігії, наркотиків і спорту, формуючи новий філософський вимір його поетичної думки. Зосередженість на образі конкретної людини, що простежується впродовж усього циклу, надає текстам ще більшої правдивості й емоційної глибини.

Аналіз поетичної творчості Сергія Жадана засвідчує, що його лірика є важливою складовою розвитку сучасної української літератури постмодерного періоду. Жадан виокремлюється серед митців свого покоління синтезом постмодерністських художніх стратегій та інтенсивного філософського осмислення індивідуального й колективного досвіду. У центрі його поетичного всесвіту постає ліричний герой, який, попри контраст із публічним образом автора, демонструє інтровертованість, екзистенційну заглибленість і внутрішню принциповість у ставленні до соціальної дійсності.

Проведений аналіз підтвердив, що тематичний діапазон поезії Жадана є динамічним і розширюється в межах творчої еволюції автора: від мотивів духовного та психологічного спротиву середовищу до проблематики історичної пам'яті, культурної травми, урбаністичного досвіду, релігійних символів та соціальних маргіналій. Характерними ознаками поезики Жадана є фрагментарність і поліфонічність мовлення, урбаністична метафорика, інтенсивне метафоризування та ритмічна організація тексту, що надає його творам виразної музичності й внутрішньої напруги.

Результати дослідження дають підстави стверджувати, що творчість Сергія Жадана не лише віддзеркалює трансформаційні процеси в українському суспільстві кінця ХХ — початку ХХІ століття, а й визначально впливає на формування нових тенденцій у національному літературному процесі. Поезія Жадана демонструє потенціал української літератури до модернізації, діалогу зі світовими культурними моделями та одночасного збереження власної національної ідентичності. Саме це зумовлює значущість

творчої спадщини письменника для подальших літературознавчих досліджень.

2.3. Провідні мотиви та образи поетичних збірок «Тамплієри», «Балади про війну та відбудову», поезій «Смерть моряка річкового флоту», «Музика, очерет...»

Для нашого дослідження важливо проаналізувати збірки, які пропонують для вивчення в старшій школі. Це збірка «Тамплієри», яка презентує нам поетичні роздуми про війну. У поетичній збірці представлено тридцять дев'ять ліричних оповідей, у яких порушуються мотиви любові та смерті, а також інтерпретується біблійна проблематика, прихована за буденністю людського існування. Центральний цикл «Тамплієри», що дав назву всій книжці, інтегрує до окресленої тематики події сучасної війни на Сході України. Складається враження, що Сергій Жадан володіє унікальним досвідом і глибоким розумінням реалій регіону, проте навіть тут воєнне сьогодення трансформується у форму притчевого викладу.

Цикл «Тамплієри» пропонує інтерпретацію сучасності крізь призму образів і символи середньовічної доби. Під час виступу на церемонії вручення швейцарської літературної премії «Jan Michalski Prize» С. Жадан наголосив: «Мені пощастило народитися й вирости на Східній Україні — території, про яку мало знають навіть у нашій країні... Мені завжди страшенно бракувало вписаності цієї території, цих ландшафтів, присутності цих людей у довколишній текст... Тут у Європі, яка, здається, дала собі раду та знайшла спокій після неможливо кривавого ХХ століття, раптом стало очевидним, що загроза нової бійні, нової загальної війни є досить-таки реальною, що історія й далі робиться на вулицях та в окопах» [44, с. 18].

Таким чином, поетичну збірку «Тамплієри» можна розглядати як особливе нагадування про постійну присутність війни (що підтверджує й

анотація: «Тамплієри – 39 віршів про війну, яку ніхто так і не оголосив...»). Через це письменник демонструє свою громадянську та соціально-політичну позицію. Ліричні персонажі творів, за спостереженням В. Левицького «не сповідально-балакучі й розмиті, а достатньо діяльні та впізнавані» [26, с. 11]. «Книга про них – про людей, які сьогодні намагаються тримати цей хребет батьківщини, цю конструкцію, з якої поступово вибудовуються риси того, що можна назвати нашим майбутнім», – як стверджує С. Жадан [13, с. 7]. Отже, основна увага збірки зосереджена на людях Сходу України, життя яких минає у реаліях війни, що, на жаль, досі не припинилася. Автор органічно вписує цих людей і в простір їхньої рідної землі, і в ширший загальноукраїнський контекст.

Назва збірки «Тамплієри» актуалізує асоціації з образами та настроями суворої епохи Середньовіччя. У концептуальному баченні автора Середньовіччя постає як тривалий період боротьби за ідею, коли абстрактна ідеологія набуває такої сили, що починає нищити людей. Таким чином, «темні віки» розуміються як час, коли ідея підпорядковує собі людське життя. Автор трактує назву збірки як історичну метафору: тамплієри – це лицарський орден, створений у добу хрестових походів з метою захисту паломників. Його представники поєднували чернечу аскезу з військовим служінням. Надалі, рецепції масової культури й популярних історичних романів, сформувався стійкий міф про тамплієрів, унаслідок чого на орден було покладено відповідальність за численні історичні провини і катаклізми. У вступному слові до видання автор підкреслює: *«І ось вони повертаються з війни... і помічають, що війна насправді тривала лише для них. І що відповідати за неї тепер доведеться лише їм. І прірва між їхньою відповідальністю та їхньою війною заповнена запеклістю й злістю, але також і вірою та наполегливістю. І подолати цю прірву може лише той, хто пам'ятає, з чого все почалося. А головне – знає, чим усе має закінчитися»* [13]. Тому поетичну збірку можна розцінювати як спробу озвучити українське «покоління війни», яке формується.

Під час прочитання та аналізу збірки створюється враження, що поетична позиція Сергія Вікторовича передбачає певну обізнаність із фіналом подій, ніби автор спостерігає за ними з історичної дистанції, попри те що фактично він часто перебуває безпосередньо в зоні бойових дій на Сході України. Таким чином, його поетичні тексти можна розглядати як своєрідні хроніки, у яких фіксується досвід війни з погляду людини, що ніби вже пережила описувані події. Умовно кажучи, ці балади функціонують у ліричному «плюсквамперфекті», тобто як свідчення про реальність, що вже відбулася, але продовжує визначати теперішнє:

*Коли вони повернуться, коли роззброяться,
коли вони відстояться в чорній хроніці,
поруч із ними залишаться найбільш віддані.
за війною найкраще спостерігати на відстані.
Їм ще згадають усе, що сьогодні не має значення,
на них ще посиплються зречення і звинувачення,
їх ще зроблять винними в усьому, що нині діється,
їм ще влаштує трус небесна митниця... [13].*

Враховуючи, що урбаністична проблематика традиційно перебуває в центрі уваги автора, у збірці «Тамплієри» образ міста постає водночас і в позитивному, і в негативному вимірі. Воно конструюється через символічні бінарні протиставлення — «світло / темрява», «життя / смерть». Провідною емоцією більшості поезій є тривога. Філософ-екзистенціаліст Пауль Тілліх ґрунтовно дослідив онтологічну природу тривоги та виокремив три її форми: *тривогу долі й смерті, тривогу порожнечі й відсутності сенсу, а також тривогу вини й осуду* [13]. Емоційна напруга, що ґрунтується на зіткненні страху й надії, найвиразніше актуалізується через внутрішній стан ліричного героя, який постає носієм екзистенційного вибору між життям і смертю. Цю напружену позицію найпереконливіше втілюють рядки:

*Він бачить життя в кожному предметі,
в останній із найтемніших будівель,*

*і робить усе, щоб уникнути смерті,
робить усе, щоб відвести загибель* [13].

Поет показує, що навіть у просторі всеохопної темряви місто й люди не втрачають здатності розпізнавати життя, чинити опір руйнівній силі та боронити власне існування.

Поетична збірка «Тамплієри» органічно продовжує художню лінію попередніх книжок автора, не виходячи за межі виробленої ним естетичної моделі. У ній знову простежується використання перевірених поетичних стратегій, а також послідовне звернення до універсальних морально-етичних орієнтирів. Негативно марковані образи віддзеркалюють реальний стан буття сучасності, зокрема внутрішній настрій і творчий досвід ліричного суб'єкта, тоді як позитивно навантажені символи репрезентують бажаний вимір – ідеал свободи митця, омріяну духовну й творчу незалежність.

Програми з української літератури пропонують школярам для детального вивчення вірш «Смерть моряка річкового флоту», який написаний Сергієм Жаданом та вперше опублікований у 2001 році у збірці «Тамплієри».

Таким чином, вважаємо доцільним здійснити аналіз цієї поезії. У вірші «Смерть моряка річкового флоту» С. Жадан створює драматичний образ моряка, який переживає критичний момент перед власною загибеллю. Текст вирізняється високою емоційною напругою та зосередженим психологізмом, а також демонструє вміння автора застосовувати мовні засоби для глибокого розкриття внутрішнього стану персонажа.

На початку твору виникає враження, що герой загинув під час виконання службових обов'язків. У тексті присутній мотив очікування: жінка, яка залишається вдома, продовжує чекати на його повернення, не отримавши жодної звістки. Для моряка смерть сприймається як продовження життєвої подорожі, як новий рейс — *«подалі від своєї тривоги, / подалі від цієї країни»* [13]. Однак подальший розвиток поезії руйнує очікування читача: з'ясовується, що «вірна смерть» стала наслідком отруєння технічним спиртом. Подібна причина загибелі традиційно не викликає співчуття та не

асоціюється з героїзмом, тому ліричний герой усвідомлює, що його смерть не буде оповита трагічним пафосом.

Зазвичай, таке не викликає особливого жалю, тому чоловікові доведеться просити *«трохи ласки, / щоби було не надто жорстоко, / щоб не забули тобі покласти / по срібній монеті на кожне око»* [13]. Ці рядки відтворюють прагнення персонажа зберегти залишки гідності та отримати мінімальне співчуття навіть у ситуації, коли його загибель позбавлена зовнішньої «героїчної» оболонки.

Поезія С. Жадана пройнята мотивами прощання, втрати та самопожертви ліричного героя-моряка. У творі домінує відчуття неминучого розриву з рідною землею, що зумовлює поступове «згасання» внутрішнього світу персонажа: залишаючи дім, він прирікає себе на духовну темряву наприкінці свого життєвого шляху. Образ жінки, яка *«настоюється на своєму горі, не дочекавшись від тебе звістки»* [13, с. 136], набуває узагальненого символічного звучання. Вона постає не лише як конкретна кохана, а й як метафора батьківщини, що втратила свого сина і так і не дочекалася його повернення. Її скорбота позначена безпорадністю: вона сумує, однак позбавлена можливості змінити ситуацію або повернути того, кого втратила.

У вірші «Смерть моряка річкового флоту» зустрічаємо образ, який найкраще скаже сам про себе:

*«вона, ця жінка, зі сріблом у горлі,
Із серцем зі слонової кістки,
Настоюється на своєму горі,
Не дочекавшись від тебе звістки,
кинула все, що тримала досі,
ховаєш дощі глибоко в тілі.
Чуєш, за міддю в її волоссі
Плачуть риболовецькі артілі?»* [13, с. 136].

Сергій Жадан у поезії «Смерть моряка річкового флоту» зображує загибель героя далеко від рідного дому; смерть постає фатальною,

позбавленою раціонального пояснення, а межа між життям і небуттям — максимально розмитою. Ліричний персонаж постає як людина трагічної долі: вирушивши у тривалу мандрівку і залишивши батьківщину, він фактично прирікає себе на загибель на чужині. Таким чином відмова від дому набуває символічного виміру — вибрана «далека дорога» стає формою добровільного зречення.

Почуттєва сфера ліричного героя охоплює широкий спектр емоцій: горе, тривогу, розпач, біль розлуки з коханою, відчай людини, яка усвідомлює власну приреченість. У тексті послідовно вибудовується образна система, що охоплює як зорові, так і слухові складові. Візуальні образи репрезентовані фігурами моряка, моря та берега, мусонів, барж і шхун, течії води, жінки «з мідним волоссям», електротурбін, мертвої скумбрії, спирту, зірок та серця. Акустичний вимір переданий шумом вітру та моря, а також жіночим голосом, що сприймається як емоційний відгомін зв'язку з домом.

Ключовими символами поезії постають дорога, вода, риба та смерть-кохана, які утворюють єдиний асоціативний ланцюг. Спирт набуває метафоричного значення «мертвої води»: випивши його, герой безповоротно переходить у сферу небуття, позбавляючи себе можливості повернення до живих. Цю ідею підсилює й чорний колір води, що маркує «антисвіт» — простір смерті.

Особливо вагомим є образ риби, насамперед мертвої скумбрії. У грецькій культурній традиції слово «риба» функціонувало як акронім імені Христа, тому мертва риба у поезії є знаком приреченості, втрачених ілюзій і, можливо, алюзією на «смерть Бога». У такий спосіб образ риби концентрує в собі суперечливі сенси: він символізує і смерть, і свободу, вписуючись у символічний ланцюг «дорога — море — втеча — обітована земля». Образ зірок натомість уособлює сферу мрій, надій і недосяжних сподівань.

Далі подаємо аналіз поезії за схемою [20]

Рід літератури: лірика.

Жанр: інтимна лірика.

Тема твору: зображення смерті моряка річкового флоту далеко від свого дому.

Ідея: показати нележку долю моряка, який, покинувши рідну землю, приречений на смерть вдалині від дому.

Основна думка: моряк, обравши своїм шляхом далеку дорогу, таким чином відрікається від свого дому.

Римування: перехресне.

Художні засоби:

епітети: річкового флоту, в прибережній глині, Стишені баржі, рухливі шхуни, басові струни, зі слонової кістки, риболовецькі артілі, мерехкі електричні турбіни, На золоті вогні малярії, на стомлений голос діви Марії, на обважнілі одеські тумани, на теплі лимани, На скумбрії плавники пурпурові, на рвані потоки нічного вітру, на вірну смерть, від чорної крові, технічного спирту, по срібній монеті, на кожне око; [13, с. 136].

метафори: Смерть моряка річкового флоту / схована в прибережній глині; жінка, зі сріблом у горлі, / із серцем зі слонової кістки, / настоюється на своєму горі; ховає дощі глибоко в тілі; золоті вогні малярії; обважнілі одеські тумани; серце змушене буде / Спинитись; [13, с. 136]

персоніфікація: мусони стоять в долині, Стишені баржі, рухливі шхуни говорять; плачуть риболовецькі артілі, п'ятьма набіжить звідусюди.

риторичні запитання: Чуєш, за міддю в її волоссі / плачуть риболовецькі артілі? [13, с. 136]

У межах нашого дослідження важливим видається звернення до поетичної збірки Сергія Жадана «Балади про війну і відбудову», опублікованої у 2001 році львівським видавництвом «Кальварія» та представленої майже трьома десятками поезій. Варто підкреслити, що ще у 1933 році харківське видавництво «Література і мистецтво» видало однойменну книгу Майка Йогансена, представника літературного покоління «Розстріляного Відродження», до якої увійшло дванадцять творів. Попри спільність назв, ці збірки не є взаємопов'язаними й не становлять єдиного

творчого або тематичного комплексу. Спільною між ними залишається лише проблематика воєнного досвіду: у текстах Йогансена зафіксовані враження автора від Першої світової війни, учасником та очевидцем якої він був; натомість С. Жадан звертається до теми Другої світової війни та періоду післявоєнної відбудови.

При цьому художнє бачення Жадана набуває іншої оптики: поет осмислює події не як безпосередній свідок, а як автор, значно віддалений у часі від історичної катастрофи. Така позиція зумовлює інший спосіб відтворення минулого – крізь призму рефлексії, культурної пам'яті й індивідуальних інтерпретацій, що визначає своєрідність поетичного мислення та специфіку історичного наративу у збірці.

У назві збірок визначено жанр творів – балада. Балада – жанр ліро-епічної поезії фантастичного, героїчного або соціально-побутового гатунку з драматичним сюжетом [26]. У збірці Сергія Жадана «Балада про війну та відбудову» цей жанр набуває сучасного соціально-історичного звучання: автор використовує її для відтворення переживань людей під час війни та відбудови після її руйнівних наслідків. Твори Жадана демонструють, що балада в сучасному українському контексті стає інструментом осмислення суспільних проблем, репрезентації людського досвіду та морального вибору, поєднуючи художню форму з глибоким соціально-політичним змістом.

«Балади про війну і відбудову» – одна зі збірок Сергія Жадана, у якій порушені гострі соціальні проблеми, а таких було досить у минулому столітті. Болючість цих питань провокує прямотинності автора. І знову, як і в попередніх збірках, це вражає і створює епатажність, що спостерігаємо в поєднанні побутових та інтимних деталей, про які прийнято не говорити вголос, та соціальних проблем світового масштабу.

Ліричні персонажі Сергія Жадана перебувають у постійному русі, шукаючи власний шлях і своє місце у світі. Цей стан «в дорозі» є не лише фізичним, а й психологічним, відображаючи внутрішні пошуки та неспокій героя:

*Дорогою перегоню котиться поїзд на захід
 Плачуть губні гармонії з адресами сірниками
 Плач повоенна Європо хай будуть тобі мов закид
 Сумні чоловічі бари набиті мандірниками [16, с. 242].*

Поїзд символізує шлях героя, а музичні та побутові образи передають післявоєнну атмосферу, сум і психологічне напруження. Соціальні контексти, представлені «сумними бари» та «мандірниками», вказують на відчуженість, втрату орієнтирів і складність адаптації людей у сучасному світі. Через такі образи Жадан не лише репрезентує внутрішній стан ліричного героя, а й фіксує соціальні й культурні реалії, створюючи художню хроніку часу.

Одним із підґрунтів такої динаміки є розрив між поколіннями та криза довіри до старших: дорослі часто поводяться подібно до підлітків, що породжує злість, підозрілість і засудження минулого. У своїх творах С. Жадан іронічно осмислює спадок попереднього режиму та критикує сучасність, яка не в змозі позбутися його ознак і стереотипів. Комплекс цих рис робить творчість автора органічною частиною постмодерного художнього простору.

До появи зазначеного циклу ніхто з митців не акцентував уваги на можливих «перевагах» окупаційного режиму, передусім тому, що сама ідея таких переваг здавалася абсурдною. У текстах С. Жадан іронічно трансформує це поняття, називаючи «перевагами» нібито зручне становище поневоленого суспільства, яке спричиняє інфантильність, апатію та духовний занепад. Цикл «Переваги окупаційного режиму» (1998) відкривається мотивом надії на повернення державності («В один із днів повернеться весна» [16, с. 232]), хоча повернення відбудеться вже у зруйнований простір, у якому «вітчизняна пташина» зустріне «грубий крій солдатського сукна / і ще багато всякого гівна». Проте до моменту відродження доведеться пройти через низку «переваг» – як для поета, що через матеріальну скруту вимушений декларувати «я є народ, якого правди сила» та демонструвати

любов до жінки (чи метафорично — до країни) тільки тому, що «вона просила», так і для міщанина із показною художньою позою, у чиїх промовах поєднуються «нездоровий еротизм і побутовий антисемітизм».

Лише одиниці усвідомлювали справжні причини окупації, однак ще менше готові були визнати власну відповідальність за її можливість. Саме ця нереклексивність і небажання самокритики стають одним із ключових об'єктів авторської іронії: суспільство намагається пояснити трагедію зовнішніми факторами, не аналізуючи власних помилок, що фактично призвели до втрати свободи:

*Сколовши босі ноги об стерню,
старенький Перебендя коло тину
ячить собі, що, скурвившись на пню,
лукаві діти в цю лиху годину
забули встид, просрали Україну,
забили на духовність і борню,
і взагалі творять якусь фігню [16, с. 233].*

Одним із провідних мотивів збірки, що отримує виразний розвиток у поезії «Іммігрант зонг», постає тема міграції. Твір розпочинається анафоричними рядками: «немає нічого тривалішого за ці речі / немає нічого ріднішого за ці муки» [16, с. 210], які задають емоційно тональність усього тексту. Такі «рідні муки» у поетичному світі Жадана постають як глибоке екзистенційне переживання людини, вимушеної залишати своє рідне місто. Ліричний герой перебуває в абсолютній самотності, що підкреслюється образом снігу: «на виїзді з міста сніг ляже на плечі / торкнувшись йому лиця наче жіночі руки» [16, с. 210]. Цей образ заміників тепла вказує на відсутність підтримки – сніг, що підмінює дотик жіночих рук, символізує холодну, майже непомітну «прощальну ласку», яка, насправді, не може принести розради.

Мотив еміграції органічно поєднаний із дороговказною символікою, що є одним із ключових образів попередніх поетичних книжок С. Жадана.

Ліричний персонаж вирушає поїздом на захід, до Європи. Причини вимушеного від'їзду залишаються поза прямим поетичним коментарем, проте контекст дозволяє припустити, що йдеться про людину, котра шукає роботи, безпеки або прихистку на території, не спустошеній війною. Водночас С. Жадан принципово відмовляється від соціально-економічного позначника «робітники» й натомість називає цих людей «мандрівниками». Таке означення актуалізує не лише фізичне переміщення у просторі, а й духовні та культурні трансформації, що супроводжують вимушений відрив від батьківщини.

Саме за ставлення до цих «мандрівників» автор висловлює докір Європі, актуалізуючи проблему байдужості до чужого досвіду та травми, яку несуть у собі люди, змушені шукати життя поза рідним домом:

*дорогою перегоню котиться поїзд на захід
плачуть губні гармонії з адресами сірниками
плач повоенна Європо хай будуть тобі мов закид
сумні чоловічі бари набиті мандрівниками [16, с. 210].*

Збірка «Балади про війну і відбудову» постає своєрідним одкровенням автора щодо його переосмислення історичного минулого. У цих текстах С. Жадан демонструє готовність говорити відверто, без намагання приховати чи пом'якшити травматичні сторінки колективної пам'яті. Така поетична відкритість формує широку тематичну перспективу збірки та розширює горизонти його творчості.

Для детального ознайомлення в навчальній програмі пропонують розглянути вірш «Музика, очерет...». Оригінальний твір належить до медитативної лірики автора. Центральною його темою є розставання двох закоханих, які приходять до усвідомлення: разом із їхніми почуттями змінився і весь навколишній світ: «*нам з тобою тепер падає різний сніг*» [16, с. 271], їхні душі стають немов крилатими: «*Все це було б – тільки ця висота*» [16, с. 271].

Жанр: інтимна лірика.

Тема твору: художнє осмислення емоційного стану, спричиненого завершенням романтичних стосунків.

Ідея: вираження глибокого переживання туги та водночас внутрішнього прийняття розлуки з коханою людиною.

Провідна думка твору передана в образі розходження шляхів закоханих, символічно втіленому у строфі «нам з тобою тепер / падає різний сніг».

Тип римування – перехресний.

Система художніх засобів у поезії надзвичайно насичена. До епітетів належать: голос печальний, різний сніг, ламкий очерет

[16, с. 271].

Серед метафор вирізняються: *«проступа тепло / через ріки, міста; Все, що трималось вій... я скидаю на твій автовідповідач; Поїзд твоїх химер не зупиняє біг; Нарізно кров поспіша»* [16, с. 271].

Персоніфікація простежується у рядку «тихо росте душа». Засобом літоти виступає вислів *«Все, що у нас було — тільки ця висота»* [16, с. 271].

Порівняння: *тихо росте душа, мов ламкий очерет.*

Ліричний настрій твору С. Жадана ґрунтується на поєднанні смутку за втраченим коханням і болісного, але неминучого примирення з розлукою. Автор фіксує не лише факт емоційної втрати, а й процес поступового внутрішнього зцілення.

Перші дві строфи зосереджені на констатації розриву та тяжкості переживання цього факту, що не може бути забутим миттєво. У третій строфі домінують мотиви прийняття та прощання — відбувається ніби «звільнення» від накопичених почуттів. У фінальних строфах ліричний герой переходить до усвідомлення того, що шляхи двох людей остаточно розійшлися, а дистанція між ними невпинно збільшується. Попри збережений біль, душевні рани поступово гояться, і душа «росте» — тобто відбувається особистісний розвиток, здобуття нового життєвого досвіду.

Отже, «Балади про війну і відбудову» не лише відображають еволюцію авторського письма на структурно-стильовому та ідейно-образному рівнях, але й поглиблюють провідні мотиви поезики Жадана, показуючи особливості його художньої оптики й індивідуального бачення історичного досвіду.

Можна зробити висновок, що основні твори збірки зосереджені навколо низки важливих тем, серед яких:

- еміграція як екзистенційна трагедія людини, змушеної втратити свій дім;
- війна та її наслідки, зокрема сирітство й масштабні соціальні втрати;
- особиста й колективна відповідальність за історичні катастрофи;
- травматичний вплив воєнних подій на долі людей і руйнування їхніх життів;
- фізичне та культурне винищення української інтелігенції;
- критика деградованої радянської системи;
- втрачена молодість покоління, яке формувалося у 1990-х роках.

Проаналізувавши поетичні збірки Сергія Жадана, можемо засвідчити послідовність і цілісність його художнього мислення, у центрі якого – людина, змушена існувати в умовах історичних катастроф, соціальних зламів і війни. Збірки «Тамплієри» та «Балади про війну і відбудову» репрезентують характерний для автора спосіб осмислення травматичного досвіду крізь поетичну оптику екзистенційної напруги, культурної пам'яті та морального вибору. С. Жадан подає війну не лише як зовнішню подію, а як внутрішній стан суспільства, що назавжди змінює психіку, ідентичність та духовний простір людини.

Саме ці збірки є в навчальній програмі, тому що у центрі його поезики постає образ людини, яка одночасно є свідком, учасником і жертвою історії. Це виразно простежується як у масштабних міфологізованих наративах збірки «Тамплієри», так і у психологічно зосереджений, камерній драмі вірша «Смерть моряка річкового флоту». С. Жадан зосереджується на внутрішньому вимірі війни – болю втрати, самотності, руйнуванні зв'язку з

домом, вимушеній мандрівності та пошуку сенсу в реальності, що втратила опору. Його лірика поєднує граничну емоційну відвертість із багатством символів, біблійних алюзій і сучасної соціальної образності, що робить її одночасно інтимною та загальнонаціональною.

Отже, поетичний доробок Сергія Жадана є не лише відображенням індивідуального творчого шляху, а й художнім літописом пострадянської України та її боротьби за свободу, гідність і право на майбутнє. Тексти митця демонструють складність людського досвіду, актуалізують питання пам'яті, ідентичності та смислів буття. Саме тому поезія С. Жадана має значний культурний вплив, привертаючи увагу як українських, так і світових читачів, та залишається одним із найвиразніших явищ сучасної української літератури.

Висновки до розділу 2

У цьому розділі здійснено цілісний огляд процесів становлення й розвитку сучасної української поезії в контексті суспільно-політичних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ століття. Доведено, що формування новітнього літературного процесу відбувалося в умовах поступового руйнування радянської ідеологічної системи та утвердження державної незалежності України, що зумовило принципову зміну художніх орієнтирів, тематичного спектра та естетичних стратегій поетичної творчості.

Встановлено, що провідним художнім напрямом 1990-х років став постмодернізм, який в українському варіанті постає насамперед як опозиція не стільки до модернізму, скільки до тоталітарного дискурсу та канонів соціалістичного реалізму. Йому притаманні іронічність, стильовий плюралізм, інтертекстуальність, жанрові експерименти, епатажність та переосмислення ролі автора й героя. Сучасна українська поезія характеризується відкритістю до світового культурного досвіду та активним

діалогом із літературною традицією, зокрема з творчістю митців Розстріляного відродження.

Проаналізовано генераційний поділ сучасних письменників на шістдесятників, «вісімдесятників» та «дев'яностників», що засвідчує багатоголосість та наступність літературного процесу. Провідним представником цього покоління є Сергій Жадан, творчість якого стала одним із ключових явищ сучасної української поезії.

Отже, сучасна українська поезія постає як динамічна, поліфонічна й естетично різнорідна система, яка активно реагує на виклики історичного часу, осмислює досвід національної травми, війни, ідентичності та свободи. Вона характеризується жанровою й стильовою відкритістю, інтенсивними пошуками нових форм художнього мислення та високим рівнем соціальної й культурної відповідальності митця. Отримані результати створюють надійне теоретико-історичне підґрунтя для подальшого аналізу поетичної спадщини Сергія Жадана в наступних розділах магістерського дослідження.

РОЗДІЛ III.
СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ
С. ЖАДАНА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В
СТАРШІЙ ШКОЛІ

**3.1. Особливості сприймання учнями старшої школи
різножанрових поетичних творів на уроках української літератури.**

Художня література традиційно посідає провідне місце серед видів мистецтва, адже саме вона здатна впливати на людину на рівні почуттів і світогляду. Справжні художні тексти духовно збагачують особистість, дарують емоційну насолоду й спонукають до роздумів. Найдавнішою формою словесного мистецтва вважають лірику, адже саме ліричний твір найповніше передає внутрішні переживання та настрої людини. Відомий український поет рідкісного обдарування Дмитро Павличко писав: «Я знаю, поезія не може бути лише інструментом боротьби. В ній знаходять свій вислів пророчі, філософські, інтимні, благородні думки й почування, вона – печальна й хвилююча правда буття людської душі...» [36]. Отже, учитель-словесник має допомагати учням відчутти й зрозуміти емоційні, інтелектуальні, образні та ритмомелодійні складники поетичного тексту. Це важливо, оскільки сприймання поезії школярем змінюється залежно від етапу його особистісного і читацького становлення.

Проблема сприймання ліричних творів особистістю неодноразово ставала предметом досліджень учених. Так, С. Васюта аналізував особливості засвоєння учнями образної поетичної мови та формування їхнього естетичного смаку; Г. Токмань акцентувала увагу на віковій психології як на базисі методики навчання літератури; А. Ситченко розглядав ліричний твір у контексті технології його вивчення; Л. Плис запропонувала методичні орієнтири щодо формування вміння учнів розуміти мову поезії; В.

Халін дослідив психолого-педагогічні умови ефективного сприймання художнього тексту.

Осмилення образу України на матеріалі поезій Сергія Жадана становить особливо важливий і актуальний напрям методичної та психологічної науки. Його значущість визначається тим, що він безпосередньо пов'язаний із формуванням у школярів національної свідомості, активної громадянської позиції та готовності до суспільної відповідальності.

Старшокласник перебуває на етапі переходу до самостійного дорослого життя, тому його погляд на теперішнє нерозривно пов'язаний із усвідомленням власного майбутнього, пошуком особистих цінностей і життєвого сенсу. Якщо розуміти розвиток виключно як зміну й становлення психічних функцій, то слід зазначити, що більшість ключових новоутворень завершується саме в підлітковому віці, тоді як у старшій школі вони закріплюються, удосконалюються й набувають стійких форм [19].

Для осмилення художнього твору, потрібно знати, як проходить сам процес його сприймання, чинники, від яких залежить сприймання, фактори, що зумовлюють інтерес учнів.

Вчитель не може не враховувати характеру й особливостей сприймання літератури учнями різних вікових груп, з якими йому доводиться працювати, тому широкого розмаху набули психологічні дослідження різних сторін і особливостей сприймання художнього твору учнями, розвитку інтересу до літератури тощо.

Сприймаючи конкретний твір, учні також збагачується досвідом, розвивають естетичні смаки, норми свого життя. Важливу роль тут відіграє процес чуттєвого пізнання – сприймання.

У процесі сприймання аналіз твору набуває більш диференційованого характеру, зумовлюється об'єктивними просторовими, часовими та іншими зв'язками самих явищ. Щодо художнього сприймання, то тут значної сили набуває аналогія між співвідношенням сприйнятого і його зображенням у

тексті, малюнку, живопису, з одного боку, та між мисленням і мовою – з іншого. Як мова, в якій мислення формується, у свою чергу бере участь у його формуванні, так і художнє зображення сприйнятого не лише виражає, а й формує сприймання художника. Водночас воно виховує, а отже, формує сприймання людей, котрі на художніх творах навчаються сприймати світ, виробляють життєвий досвід.

За спостереженнями І. Костюк, для старшокласників визначальними стають мотиви, пов'язані з особистісним самовизначенням і підготовкою до майбутнього дорослого життя. У цей період, порівняно з підлітковим віком, зростає інтерес до навчання, що супроводжується активним інтелектуальним розвитком. Випускники старшої школи розглядаються як психологічно зрілі для входження у світ дорослих: вони не лише відчують потребу реалізувати себе в різних сферах особистісного та соціального буття, а й володіють компетенціями та якостями, які дають змогу задовольняти ці прагнення. Насамперед ідеться про потяг до міжособистісного спілкування та взаємодії з оточенням [19].

У період ранньої юності відбуваються якісні перетворення всіх компонентів психічної діяльності, що слугують фундаментом формування особистості. Старшокласник дедалі більше усвідомлює себе представником майбутнього покоління нації та виявляє зацікавлення мотивами української історичної долі й національної ідеї, зокрема у літературному контексті. Фізіологічне дозрівання сприяє загостренню екзистенційних роздумів і внутрішніх переживань.

У ранній юності процес сприймання піднімається на якісно новий рівень, перетворюючись на складну інтелектуальну діяльність. Це проявляється у здатності до довільного спостереження, у формуванні перцептивних дій, спрямованих на цілеспрямоване пізнання об'єктів, а також у розвитку рефлексивності — самоспостереження за власними діями, поведінкою, емоційними станами, думками та іншими проявами психічного життя [34].

Основними особливостями сприйняття літературного твору виступає його динамічність, розгорнутість у часі і його багатоплановість. Отже, читач, працюючи з художнім твором, повинен пройти дві стадії: піднесеності настрою і художньої насолоди. Підняття настрою і є його безпосереднім сприйняттям образів твору, в результаті яких читач усвідомлює все багатство ідейного змісту твору, типовість його образів і робить висновки про суспільне значення змісту. У низці методичних праць наголошується на необхідності спочатку сприймати літературно-художній твір серцем, а потім уже аналізувати і узагальнювати його зміст.

Під час читання ліричного твору громадянської тематики старшокласники схильні замислюватися над власним майбутнім і внутрішнім світом. Їх особливо хвилюють ті питання, з якими вони стикаються у реальному житті: прагнення до життєвого успіху, пошук справжнього кохання й дружби, усвідомлення загальнолюдських цінностей, необхідність морального вибору. У підлітковому віці молоді люди часто сприймають художній світ крізь призму романтизованих уявлень: герої твору для них виглядають як реальні люди, а події — такими, що не приховують підтекстів. Саме така безпосередність і становить головну привабливість мистецтва для підлітків.

Проте прямолінійне, буквальне сприйняття художнього тексту зумовлює однозначні оцінки прочитаного й неповне розуміння складності авторського задуму. Тому важливим завданням навчання є формування в учнів здатності бачити неоднозначність і багатозаровість життя, приймати його суперечливість. Розвитку літературних здібностей школярів сприяє становлення теоретичного мислення, однак засвоєння художнього слова має залишатися емоційним — без цього втрачається безпосередній контакт із твором.

Водночас слід урахувати, що саме в підлітковому віці особливо активізується уява, яка впливає і на пізнавальну діяльність, і на емоційно-вольову сферу читачів. Здатність «приміряти» на себе образ ідеалізованого

героя допомагає підліткам накопичувати життєвий досвід, знаходити особисті рішення складних ситуацій, долати труднощі у спілкуванні та взаєминах із людьми.

На вищому рівні розвитку художнього сприймання обидві стадії переплітаються: вже у безпосередньому емоційному сприйнятті спостерігається розуміння типовості образів та ідейного змісту. Та на який би високий щабель не піднімалось безпосереднє емоційне сприйняття, завжди для повного і глибокого усвідомлення змісту художнього твору необхідна спеціальна робота над текстом, його аналіз і узагальнення змісту. З цією метою мають бути сформовані загальні і спеціальні читацькі уміння і навички.

Велике значення має початкове сприймання художнього твору, яке безпосередньо впливає на розвиток уявлення. Відчуття, сприйняття й уявлення становлять перший ступінь пізнання – живе споглядання. Проте в уявленні може відбиватися не тільки чуттєвий образ окремого предмета, але в деякій мірі й осмислення відношень між предметами.

На ступені абстрактного мислення в людській свідомості на основі відчуттів, сприймань та уявлень утворюються поняття, які формуються через виявлення в одиничних речах і явищах спільних і за цього важливих, істотних ознак. Поняття створюються поступово, з послідовним переходом від конкретного уявлення до більш загального, а від нього до абстрактного поняття, яке має в собі істотні якості й ознаки, спільні для всіх речей і явищ, що ним охоплюються. На другому ступені пізнання – абстрактного мислення – мова рішуче переважає над безпосереднім спогляданням.

Пізнання – складний і суперечливий процес. Воно розвивається й безперервно рухається вперед через участь людини в суспільному виробництві, разом із зростанням її свідомості. Гносеологія і теорія відображення накреслюють основні етапи шкільного вивчення художньої літератури. Це стосується, зокрема, послідовності вивчення літературного явища.

Перший етап – сприймання твору через самостійне читання чи слухання – переважно емоційний. Другий етап – осмислення прочитаного, міркування над ним. Третій етап – це своєрідний вихід за межі твору, слід з’ясувати, які найважливіші суспільні явища певної конкретно-історичної епохи змальовує у своєму творі письменник, наскільки правдиво й майстерно відтворює він реальну дійсність, як розкриває її суть, які ідеї естетично утверджує, яку морально-етичну оцінку дає зображеним подіям, персонажам.

Сучасна психологічна наука виділяє два ступені сприймання художнього твору. Так, у дослідженнях О. Нікіфорової йдеться про «безпосереднє естетичне сприйняття» і про «свідоме сприйняття». Зрозуміло, вони не існують окремо одне від одного, а вступають у складну взаємодію, доповнюють і зумовлюють одне одного. Сила ідейно-естетичного впливу художньої літератури на читача дуже велика, бо вона говорить до нього мовою образів і емоцій. Адже в кожному художньому образі є не тільки відтворення життєвого явища, не тільки зображення, а й оцінка, думка про зображене, є образне і понятійне в їх діалектичній єдності. І хоч художній образ не можна вичерпати логічними міркуваннями, хоч і в ньому якийсь «понадзмістовий залишок», та все ж в істотній своїй частині він може бути переведений у план логіки. Можна і треба говорити про те, що хотів сказати письменник образами свого твору. Тільки через правильне усвідомлення ідеї, закладеної в художніх образах, учень розуміє явище мистецтва і приймається відповідним настроєм [38].

У складній проблемі виховання учня-читача виразно виділяються три важливі компоненти:

- організація досвіду читача, загальнолюдського й спеціально читацького, тобто збагачення його знань і вмінь, його загального розвитку;
- виховання і розвиток культури образно—емоційного сприймання учнями твору;
- розвиток логічного мислення, вміння проникнути в творчий задум письменника та осмислити художню ідею, втілену в образах твору.

У літературі можна виділити два підходи до характеристики читацької діяльності. Умовно їх можна позначити як когнітивний та комунікативний. Представники першого підходу розглядають читання як вид пізнавальної діяльності, що включає смислове сприймання повідомлення, розумову переробку та інтерпретацію інформації, що здобувається з тексту.

Тому, від вчителя в старших класах вимагається висока літературознавча культура, культура аналізу, диференційований підхід до різних груп школярів, вміння щадити самолюбство школярів, а одночасно вимагається виховати в них самооцінку і пробуджувати любов до мистецтва.

Вчителеві важливо знати, які психологічні особливості характерні для учнів різних вікових груп. Це дозволяє йому вміло, тактовно керувати процесом літературного росту своїх підопічних.

Аналіз теоретичних засад сприймання художнього твору дає підстави стверджувати, що поезія, як найдавніший і найемоційніший різновид словесного мистецтва, відіграє унікальну роль у духовному становленні особистості. Ліричні тексти здатні безпосередньо впливати на почуття та світогляд учня, формуючи його естетичні потреби, моральні переконання та національну ідентичність. Сучасні психолого-педагогічні дослідження засвідчують тісний взаємозв'язок між рівнем емоційного, інтелектуального та читацького розвитку школярів і результативністю їхнього проникнення у зміст поезії.

Отже, провідною умовою формування компетентного читача є професійна діяльність учителя-словесника, який має враховувати вікові й психологічні особливості школярів, розвивати їхні читацькі уміння, підтримувати емоційне реагування на мистецтво слова й водночас спрямовувати інтелектуальне осмислення поетичного тексту. Тільки за умови такої педагогічної взаємодії поезія здатна повною мірою виконати свою виховну, світоглядну й духовно-ціннісну функцію та стати важливим чинником формування особистості старшокласника.

3.2. Сучасний стан досліджуваної проблеми в шкільній практиці

Сучасний етап розвитку літературної освіти в умовах Нової української школи передбачає оновлений підхід до викладання української літератури як мистецтва слова, що відображає багатство та різноманіття людського буття через систему художніх образів. Розуміння учнями специфіки образного осмислення письменниками життєвих процесів, людських характерів і суспільних взаємин сприяє глибшому засвоєнню ними класичних текстів української літератури, запропонованих навчальною програмою.

Ефективне поєднання авторського художнього слова з теоретичними положеннями літературознавства вимагає, щоб учні опанували науково обґрунтований і чітко окреслений спектр теоретико-літературних понять, засвоюючи їх у процесі читання та аналізу художніх творів на уроках.

Розробники модельних навчальних програм з української літератури, спираючись на сучасні освітні орієнтири, формулюють мету вивчення української літератури яка полягає в «розвиткові компетентних учнів-читачів, залучення їх до високохудожніх надбань класичної та сучасної української літератури; розвиток художнього сприйняття навколишнього світу, осмислення конкретно-історичного та загальнолюдського значення зображеного письменником; розширення культурно-пізнавальних інтересів; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду та естетичних смаків; сприяння всебічному розвитку і творчій самореалізації в сучасному світі; виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду; національних і загальнолюдських цінностей» [28, с. 2].

Предмет «Українська література» в 11-річній загальноосвітній школі вивчає кращі зразки художньої літератури як мистецтва слова, допомагає формувати, збагачувати внутрішній світ молодій людині, позитивно впливати на її свідомість, морально-етичні цінності, розвивати інтелектуальні, творчі здібності, естетичні смаки, самостійність мислення й

громадянський вибір. Усе це сприятиме самореалізації особистості в майбутньому.

У ході дослідження, ми апелюємо до програм профільного рівня авторського дуету Г.О. Усатенко та А.М. Фасолі; а також до програми рівня стандарту авторського колективу Р.В. Мовчан, С.Р. Молочко, Д.І. Дроздовський, Л.Т. Коваленко, А.М. Фасоля, В.І. Цимбалюк.

Важливими для теми магістерського дослідження є наскрізні вміння учнів, задекларовані в Державному стандарті та деталізовані в модельних програмах:

- читати з розумінням;
- висловлювати власну думку в усній та писемній формах;
- критично й системно мислити;
- логічно обґрунтовувати позицію;
- діяти творчо, що передбачає креативне мислення, продукування нових ідей [28, с. 3].

Представлена програма спрямована на виховання естетичного чуття школярів, котрі живуть у постінформаційній реальності, якій, на думку сучасних науковців, притаманні стрімкі соціокультурні зміни, «кліпове» сприйняття подій, «агресивна візуальність» навколишнього середовища тощо. В умовах, коли старшокласники значну частину свого життя проводять у віртуальному світі, перебувають у реальності, де співіснують елітарне й масове, де рг-технології можуть створити подію з того, що не має високої естетичної вартості, важливо навчити їх розрізняти якісні мистецькі об'єкти від того, що є проминальним і кон'юнктурним.

Навчальну програму зорієнтовано на те, щоб прищепити старшокласникам любов до книжки, привчити їх до читання як соціокультурної практики, що визначає якість життя. Якщо нині ми наголошуємо на важливості ідеї «навчатися впродовж життя», то таке завдання неможливо реалізувати без читання. Читання спонукає до постановки екзистенційно важливих запитань і пошук на них відповідей.

Саме від сприйнятого в книжках художнього й психологічного досвіду залежить формування свідомості наших старшокласників, які хочуть бути успішними творцями сьогодення, активними громадянами України як країни європейської і «країни культури». Саме ці орієнтири можна проспостерігати в творчості Сергія Ждана, тому вважаємо, що вивчення доробку автора є виправданим.

Відповідно за чинними модельними програмами творчість письменників сучасної української літератури вивчається в 11 класі. Авторський колектив програми рівня стандарту пропонує учням ознайомитись з історико-культурною ситуацією наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. (на шляху до нового відродження); появленям нового літературного покоління; проаналізувати найвагоміші здобутки сучасної літератури; розглянути стильове розмаїття, експериментаторство, пошуки нових форм і тем; розрізняти літературу елітарну, вишукану, високохудожню та літературу масову, популярну (її інтенсивний розвиток); дослідити постмодернізм як один із художніх напрямів мистецтва 1990-х років, його риси.

Твори, які пропонують для вивчення: поезія: І.Римарук («Обнови»), Ю. Андрухович («Астролог», «Пісня мандрівного спудея»), О.Забужко («Рядок з автобіографії», «Читаючи історію»), О. Ірванець («До французького шансоньє»), С. Жадан («Музика, очерет...», «Смерть моряка»); проза, есеїстика: Г. Пагутяк («Потрапити в сад», «Косар»), Ю. Андрухович («ShevchenkoisOK»), В. Діброва («Андріївський узвіз»), Я. Мельник («Далекий простір»).

Під час вивчення сучасної української літератури

- учень/учениця характеризує історико-культурну ситуацію в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.;
- називає імена сучасних письменників, їхні твори;
- ілюструє стильове розмаїття, пошук авторами нових тем і форм їх розкриття;

- обґрунтовує появу нового літературного покоління, спільні риси й творчу індивідуальність митців;
- розуміє значення поняття «постмодернізм»;
- аналізує визначені для текстуального вивчення поезії, прозові твори;
- розуміє значення понять «елітарна» і «масова» літератури.

Вважаємо, що компетентності і емоційно-ціннісне ставлення є доречним та відповідає завданням сучасної мовної політики.

Авторський колектив програми профільного рівня пропонує учням ознайомитись з постмодернізмом як продукт постіндустріальної епохи; розглянути історико-культурну ситуацію наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.; визначити риси постмодернізму, його стильове розмаїття, експериментаторство, пошуки нових форм і нових тем; розрізнити літературу масову, популярну (її інтенсивний розвиток).

Твори, які пропонують для ознайомлення: поезія: Ігор Римарук, «Обнови», Василь Герасим'юк «Аркан», Юрій Андрухович, «Астролог», «Пісня мандрівного спудея», «Козак Ямайка» Юрій Іздрик, «вишиванка», «молитва», Марія Матіос, «Триєдина перспектива (цикл); «Прості вірші» (цикл), Сергій Жадан, «Музика, очерет...», «Смерть моряка». Збірка «Тамплієри». У цьому розділі учні ознайомляться з прозою та есе: Галина Пагутяк, «Зачаровані музиканти», Мирослав Дочинець, «Криничар». Юрій Андрухович, «ShevchenkoisOK», Оксана Забужко, «Казка про калинову сопілку», Сергій Жадан. «Ворошиловград», «Інтернат», Марія Матіос, «Майже ніколи не навпаки», Софія Андрухович, «Фелікс. Австрія»; драматургія: Олександр Ірванець, «Маленька п'єса про зраду».

Під час вивчення постмодернізму

- учень / учениця знає про постмодернізм як продукт постіндустріальної епохи;
- визначає та характеризує стильове розмаїття, експериментаторство, пошуки нових форм і нових тем;

- називає і вміє розрізняти представників українського постмодернізму та їхні твори;
- аналізує обрані твори щодо жанрово стильової та ідейно-тематичної специфіки;
- знає і може схарактеризувати особливості постмодерної поетики обраних творів.

Отже, аналіз змістового наповнення програм рівня стандарту та профільного рівня засвідчує, що вивчення сучасної української літератури спрямоване на формування цілісного уявлення про новітній етап розвитку національного письменства, що припадає на кінець ХХ – початок ХХІ століття. Саме цей період позначений інтенсивними культурними й суспільними трансформаціями, які зумовили появу нового літературного покоління та активізацію художніх пошуків у напрямі оновлення тематичних і формальних засад мистецтва слова. Ознайомлення учнів із провідними авторами та текстами сучасного канону – серед яких І. Римарук, Ю. Андрухович, О. Забужко, О. Ірванець, С. Жадан, Г. Пагутяк, В. Діброва, Я. Мельник – створює підґрунтя для усвідомлення багатовекторності літературного процесу та співіснування в ньому різних естетичних парадигм.

Проаналізуємо деякі шкільні підручники відповідно до теми кваліфікаційної роботи. Під час аналізу виявлено, що розгорнуту та детальну інформацію, яка супроводжується ґрунтовним аналізом творчості Сергія Жадана, подають лише окремі авторські колективи, зокрема у виданнях О. Борзенко та О. Лобусова, а також у працях О. Слоньовської, Н. Мафтин і Н. Вівчарик, тоді як у більшості інших навчальних посібників творчість письменника висвітлюється фрагментарно або в узагальненому вигляді.

Авторський колектив підручника української літератури під редакцією О. Слоньовської, Н. Мафтин та Н. Вівчарик [37] подає учням стислий аналіз вірша Сергія Жадана «Музика, очерет...», доповнений коротким текстовим уривком, а також пропонує низку запитань, спрямованих на поглиблене

розуміння художніх образів, проблематики та ідейно-естетичного змісту поезії:

- *Чому саме очерет стає центральним образом-символом вірша «Музика, очерет...»?*

- *У чому виявляються ліричні та постмодерні риси цієї поезії? [37]*

Творчий дует О. Борзенко та О. Лобусова у підручнику з української літератури (профільного рівня) подає стислу біографічну довідку про Сергія Жадана, супроводжену авторською цитатою про себе, а також пропонує учням запитання й завдання, що безпосередньо стосуються осмислення життєвого шляху письменника та взаємозв'язку його біографії з творчістю:

- *Чим зацікавила вас особистість письменника? як письменник ставиться до класичної літератури? На вашу думку, як на наші читацькі смаки впливають книжки, які ми читаємо в дитинстві?*

- *Знайдіть у мережі інтернет записи публічних виступів поета Сергія Жадана. Чи сподобалося вам, як поет читає свої вірші? Чому виступи поета часто супроводжує музика? Чого ви очікуєте від творів С. Жадана?*

Далі автори підручника пропонують учням ознайомитися з поезіями Сергія Жадана «Музика, очерет...» та «Смерть моряка річкового флоту», доповнюючи тексти творів стислими критичними коментарями, які покликані окреслити ключові художньо-естетичні особливості та сприяти глибшому розумінню ідейного змісту поезій.

Завдання для розвитку літературною компетентності:

- *Яке враження справили на вас ці поезії? які емоції ви відчували під час читання?*

- *Які мотиви розкриваються у творі «Музика, очерет...»? які образи увиразнюють ці мотиви?*

- *У яких образах осмислюється кохання в поезії «Смерть моряка річкового флоту»? У який спосіб виявляється авторська іронія?*

Також автори подають для ознайомлення коротку характеристику збірки «Тамплієри» й пропоную додаткові завдання:

- *Знайдіть у мережі інтернет і прочитайте вірші збірки «Тамплієри».*
- *Які вірші вас особливо вразили? До яких роздумів спонукали?*
- *Пригадайте вірші про війну українських та зарубіжних поетів, які ви читали в попередніх класах . На вашу думку, що спільного у віршах сучасного поета Сергія Жадана з творами про війну, які вже стали класикою?*
- *Сергій Жадан — один із найвідоміших поетів України. Як ви гадаєте, у чому секрет популярності його творів? [38].*

За допомогою таких завдань з підручників учні навчаються не лише сприймати текст, а й інтерпретувати його, звертаючи увагу на змістові, стилістичні та художні особливості. Запитання та завдання стимулюють аналітичне осмислення прочитаного, формування власної оцінки та вміння аргументувати позицію. Учні мають змогу співвідносити проблематику творів із власним життєвим досвідом, осмислювати суспільно-важливі теми.

Проведений аналіз підручників з української літератури для учнів 11 класу дає підстави дійти таких узагальнень:

- зміст навчальних видань загалом відповідає чинним програмовим вимогам;
- інформаційний матеріал підібрано з урахуванням вікових і психологічних особливостей школярів середньої ланки;
- на належному рівні реалізовано ілюстративне оформлення та подання навчальної інформації, однак у частині матеріалів відчувається певна стереотипність;
- у структурі завдань і запропонованих видів навчальної діяльності спостерігається тенденція до одноманітності та шаблонності;
- недостатньо представлено широкий спектр інтерактивних методів, прийомів і форм навчання, що могло б активізувати пізнавальну й творчу діяльність учнів.

Водночас необхідно підкреслити, що творчість письменників, згаданих у змісті магістерського дослідження, представлена лише в одному навчальному підручнику, що є вкрай недостатнім. Саме це й стало підставою

для проведення анкетування серед учителів-словесників, які викладають українську літературу в 11 класах. Опитування охопило 10 учасників, які надали відповіді на п'ять запитань. Формулювання запитань було простим і стосувалося особливостей їхньої професійної діяльності, специфіки роботи з учнями та використання модельних програм. У ході опитування вчителі не лише відповідали на поставлені питання, а й ділилися власними міркуваннями та досвідом, порушували актуальні проблеми й питання сьогодення.

Анкета для вчителів української літератури

- За якими програмами Ви навчаєте учнів українській літературі в 11 класі?
- Зміст яких підручників опановують здобувачі загальної середньої освіти?
- Чи виникають труднощі під час опанування учнями теми «Постмодернізм»? Якщо так, то які?
- Чи задовольняє Вас зміст теоретичного матеріалу та види завдань, розміщених у навчальному виданні?
- Яких змін, на вашу думку, потребує вивчення теми «Постмодернізм».

Проаналізуємо відповіді респондентів. Відповідаючи на перше запитання анкети 51% вчителів української літератури зазначили, що вони працюють за модельною програмою авторського колективу Г. Усатенко та А. Фасоля [28]. 49% опитаних указало на програму української літератури під керівництвом Р. Мовчан [32].

Друге запитання логічно продовжувало перше, адже було спрямоване на з'ясування рівня забезпечення підручниками відповідно до тієї модельної програми, за якою працює педагог-словесник. Аналізуючи їхні відповіді, можемо сказати, що найчастіше було згадано підручники для за редакцією О. Авраменка, А. Фасолі, О. Слоньовська, Л. Коваленко.

Аналізуючи відповіді на 3 питання анкети, можемо сказати, що 20% опитаних відмітили відсутність будь-яких труднощів під час опанування програмової теми «Постмодернізм». Значний відсоток респондентів (80%) указали, що ця тема є важкою для вивчення учнями 11 класів і визначили низку причин цього:

- відсутність інтересу до читання як процесу взагалі та зацікавленості шкільним предметом «Українська література»;
- надання переваги прозовим творам, а не віршам;
- нерозуміння абстрактності та багатозначності поетичного мовлення .

Аналіз відповідей на четверте запитання показав суттєву різноманітність поглядів респондентів. Узагальнення результатів опитування засвідчило, що лише 12% учителів повністю задоволені змістом теоретичних відомостей і добором художніх текстів у сучасних підручниках. Приблизно 27% опитаних вважають, що програмовий матеріал потребує доопрацювання, аргументуючи це тим, що: 1) занадто теоретизовано, на їхню думку, подано формулювання теоретико-літературних понять; 2) відсутній фактологічний матеріал про життя і творчість С. Жадана; 3) незначний відсоток творчих завдань. Ще 15% педагогів звернули увагу на недосконалість науково-методичного апарату підручників, занадто спрощений характер частини вправ і певну невідповідність фактологічного матеріалу віковим потребам та інтересам здобувачів освіти. Найчисленнішу групу – 46% – становлять учителі, які продемонстрували нейтральне або байдужне ставлення до змістового наповнення чинних підручників з української літератури для 5–6 класів у межах проблематики магістерського дослідження.

Відповіді на останнє питання анкети теж були доволі цікавими та неоднозначними. Зазначимо основні з них:

- потрібно мотивувати учнів до читання сучасних авторів – не тільки тих, що запропоновані програмою, а й тих, кого вони самі обирають;

- постмодернізм подається як щось відірване від сучасності, корисним буде показати його зв'язок із сьогоденням, медіакультурою, молодіжними трендами;
- варто додати інтерактивні форми роботи: перегляд відеоінтерв'ю письменників, обговорення соціокультурного контексту, порівняння літератури й сучасної музики/кіно;
- треба додати порівняння постмодернізму з попередніми літературними напрямками, щоб учні зрозуміли, чому він виник і що саме він заперечує або переосмислює.

Отже, результати анкетування виявили потребу системного оновлення підходів до вивчення теми «Постмодернізм» у шкільному курсі української літератури. Однією зі стратегічних умов підвищення якості її опанування є гармонійне поєднання теоретичного, емоційно-естетичного та практико-творчого компонентів, що, у свою чергу, сприятиме розвитку усвідомленого читання, інтерпретаційного мислення та справжнього інтересу до сучасної української літератури.

3.3. Методичні рекомендації щодо вивчення поезії С. Жадана в старшій школі.

Сучасний урок літератури має особливу атмосферу: він потребує не лише інтелектуальної зосередженості, а й здатності до естетичного й емоційного переживання художнього тексту. Якщо на занятті не виникає внутрішнього хвилювання, то учні не зможуть повною мірою відчувати радість від взаємодії зі словом письменника. Це особливо важливо під час роботи з незвичними творами, зокрема тими, у яких присутні міфологічні мотиви та образи.

Вивчення поезії Сергія Жадана в школі дозволить учням краще зрозуміти сучасну українську літературу, а також актуальні суспільні та культурні процеси.

Серед цілей та завдань уроків вивчення поезії Сергія Жадана можна виділити так:

- Ознайомлення з життям і творчістю Сергія Жадана.
- Розвиток навичок аналізу поетичних текстів.
- Формування критичного мислення та здатності до інтерпретації художніх творів.
- Залучення учнів до обговорення суспільних проблем, відображених у поезії.
- Стимулювання творчої діяльності учнів через написання власних віршів.

У процесі текстуального вивчення творів, окреслених шкільною програмою, в учнів мають бути сформовані відповідні предметні та ключові компетентності:

предметні: учень/учениця вичерпно відповідає на запитання за змістом нового навчального матеріалу, знає життєвий та творчий шлях письменника; аналізує поезії, визначає основні жанри, провідні мотиви, художні особливості індивідуального стилю автора;

ключові: знаходить необхідну інформацію у підручнику й інших друкованих і електронних джерелах, критично осмислює її, виокремлює головну і другорядну); згортає і розгортає текстову інформацію, аналізує, систематизує й узагальнює її, представляє у формі таблиці, схеми тощо і навпаки; визначає межі власного знання і незнання, відрізняє нове знання від уже відомого; висловлює міркування з приводу змісту твору, порушених проблем, проводить аналогії із сучасним життям; вказує на прояви національного мислення, світовідчуття в характерах героїв; веде діалог із текстом (автором, героями): задає запитання, прогнозує зміст тощо; дискутує на літературні та публіцистичні теми, критично ставиться до висловлених

думок; визначає роль прочитаного для особистісного і читацького розвитку [28].

Спираючись на класифікацію типів уроків, для створення експериментальних планів-конспектів було обрано урок засвоєння нових знань із подальшим формуванням умінь і навичок на їх основі. Такий вибір зумовлений тим, що під час обох занять здобувачі освіти працюватимуть із новим теоретичним матеріалом, читатимуть та здійснюватимуть текстуальний аналіз поезій. Відповідно до визначеного типу уроку було дотримано класичної структури плану-конспекту: актуалізація попередніх знань, оголошення теми й мети, мотивація навчальної діяльності, сприймання та осмислення нової інформації, підсумок заняття, а також повідомлення й пояснення домашнього завдання.

Під час підготовки планів-конспектів враховано поетапність опрацювання художнього тексту на уроках української літератури: створення умов для сприйняття твору, безпосереднє читання, аналіз окремих елементів та узагальнення.

Отже, етап налаштування на сприйняття тексту був спрямований на зацікавлення учнів художніми творами, що вивчатимуться. Для цього запропоновано добір відповідних методичних прийомів і видів діяльності. Наведемо кілька прикладів з-поміж них.

Експрес-опитування

- Згадайте, які літературні напрями були провідними у ХХ столітті. Які характерні ознаки мав кожен із них?
- Як ви вважаєте, які історичні події та суспільні зміни сприяли появі постмодернізму?
- Чим, на вашу думку, вирізняється ХХ століття в історії людства?
- Н. Маньковська визначає постмодерн як явище, що «передбачає діалог, заснований на взаємній поінформованості, відкритості та орієнтації на багатоманітність духовного досвіду людства». Спробуйте пояснити, як ви розумієте це висловлення.

Вступне слово вчителя з елементами бесіди

Сьогодні на нас чекає знайомство з постаттю, без якої неможливо уявити сучасну українську літературу. Йдеться про Сергія Жадана – письменника, поета, перекладача, музиканта, громадського діяча, людину, чия творчість звучить у ритмі нашого часу. Його тексти – це голос епохи, що переживає зміни, втрати, боротьбу й надію.

Перш ніж ми перейдемо до аналізу творів, хочу поставити вам кілька запитань.

- Якою, на вашу думку, є роль літератури в житті сучасної людини?
- Чи здатне художнє слово впливати на суспільні процеси? Якщо так, то яким чином?
- Якими, на ваш погляд, мають бути теми й проблеми, щоб автор став близьким і цікавим людям ХХІ століття?

(коротке обговорення відповідей)

Слово вчителя

Чудово. Спробуємо пригадати: у якій Україні живе й творить Сергій Жадан?

Це країна великих культурних змін, складної історії, війни й боротьби за свободу. Не дивно, що у його поезії й прозі звучать мотиви людської гідності, пам'яті, любові, втрати й відродження. С. Жадан пише про тих, кого часто не помічають – «маленьких» людей із великими історіями. Саме тому його тексти чіпляють і молодь, і дорослих.

Ще одне запитання: як ви думаєте, чи можуть сучасні письменники бути моральними орієнтирами для суспільства?

С. Жадан не лише пише – він діє. Це людина, яка допомагає іншим, говорить про важливе без пафосу й прикрас. І, можливо, саме тому його слово звучить так переконливо.

Сьогодні ми спробуємо глибше зрозуміти, чим є творчість Сергія Жадана: як вона впливає на читача, чому викликає емоційний відгук, і в чому її сила.

Запрошую вас до розмови, уважного читання й щирого сприйняття, бо Жадана неможливо зрозуміти лише розумом — його потрібно відчувати.

Завдання

Дослідіть інстаграм автора та напишіть три тези про його життя та чим він зараз займається.

Завдання

Прослухайте інтерв'ю письменника (посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=jFF77iTknx0>) та узагальніть інформацію, створивши коротку біографію.

Бесіда за запитаннями до інтерв'ю

- Чому, на вашу думку, С. Жадан говорить саме про «схід» як про особливий простір? Що, на його погляд, формує східну ідентичність?
- Які відмінності між «патріотизмом» і «сепаратизмом» підсвічує С. Жадан у розмові? Чи погоджуєтесь із його поглядом – чому?
- Як автор інтерв'ю описує культурну й соціальну ситуацію на Сході України? Що на його думку є головним викликом для регіону сьогодні?
- Як С. Жадан пояснює важливість культури для України, особливо в контексті Сходу?
- Чи бачите ви, як погляди митця можуть впливати на ставлення до рідного міста або регіону? Чому так або ні?
- Які, на вашу думку, мотиви змушують письменника виступати за збереження культурної ідентичності?
- Якби ви опинились на його місці — чи змінювали б щось у сприйнятті «сходу» і «заходу» України? Чим саме?

У чому, на ваш погляд, сила особистих історій і голосів людей зі Сходу, як їх презентує С. Жадан?

- Яке значення має, за словами митця, «мовлення правди» — і чому воно важливе для суспільства?

- Чи вважаєте ви, що культура й література можуть об'єднувати людей різних регіонів, навіть під час конфліктів? Наведіть аргументи.

Підсумкове слово вчителя

Робота з портретом

- Зверніть увагу на портрет Сергія Жадана. Опишіть зовнішність письменниці?

- Що в зовнішньому вигляді засвідчує його нестримний потяг до художньої творчості, літератури?

- Як ви вважаєте, які риси є передовими у характері Сергія Жадана?

Повідомлення учня-біографа про Сергія Жадана.

Жадан Сергій Вікторович — відомий український письменник, перекладач, прозаїк, есеїст. Митець отримав національні й міжнародні нагороди, його художні твори переклали на тринадцять мов. Народився 23 серпня 1974 року на Луганщині в містечку Старобільськ. За іншими даними — на хуторі Бондарів (Луганська область) в сім'ї водія.

У 2016 році С. Жадан був нагороджений престижною літературною премією Президента України «Українська книжка року» за збірку «Месопотамія». З 2016 до 2019 року С. Жадан був членом комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка. У січні 2022 року став почесним доктором Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. У 2023 році вийшла нова збірка поезій «Скрипниківка» й оновлене видання «Гімн демократичної молоді». У 2024 році побачила світ збірка з 12 оповідань «Арабески», присвячена творчості Миколи Хвильового.

З початку російського вторгнення в Україну у 2022 році Сергій Вікторович активно допомагає фронту як волонтер. Він організував концерти в Україні і Європі, збираючи кошти для підтримки українських захисників. На серпень 2023 року митець передав армії понад 200

автомобілів. Нині займається волонтерською роботою на прифронтових територіях, влаштовує художні й культурні заходи, рок-концерти, вистави, концерти духовної, класичної та нетрадиційної музики, фестивалі, вуличні акції, видавничі проєкти. У червні 2024 року письменник долучився до Сил оборони — приєднався до 13 бригади Нацгвардії «Хартія»

Короткий огляд біографії письменника. (Додаток Б)

Завершальний етап уроку – узагальнення виконаної роботи — спрямований на те, щоб учні усвідомили опрацьований матеріал і продемонстрували сформовані вміння та навички. Для перевірки результатів доречним буде використання як традиційних, так і інтерактивних форм діяльності.

Завдання

Творче: створіть резюме Сергію Жадану, зважаючи на факти з його біографії. Приклад роботи можна переглянути в додатках (Додаток В)

Завдяки таким завданням учні не лише дізнаються про життя автора, але й навчаються працювати з різними джерелами: соціальними мережами, інтерв'ю, аудіо/відеоматеріалами. Вміння критично оцінювати достовірність, знаходити ключові тези, узагальнювати інформацію — важливі навички у добу інтернету.

Робота з виставкою збірок та творів Сергія Жадана

- Зверніть увагу на виставку творів української письменника? Назвіть їх?

- Чи читали ви ці твори? Чим книги автора вас приваблюють?

Робота з текстами поезій

Одним із важливих завдань сучасної шкільної літературної освіти є формування емоційно-ціннісного ставлення здобувачів освіти до художнього слова. У цьому контексті особливого значення набуває декламування поезії як ефективний засіб естетичного та морального виховання школярів. Декламування віршів на уроках української літератури виконує також важливу комунікативну функцію. Воно забезпечує розвиток усного

мовлення, збагачення словникового запасу, формування навичок правильного інтонування й дотримання орфоепічних норм. Учень у процесі виразного читання свідомо добирає темп, гучність, логічні паузи й емоційне забарвлення мовлення, що стимулює розвиток мовленнєвої компетентності. Водночас декламація сприяє подоланню психологічних бар'єрів, невпевненості в собі, страху публічного виступу, що є важливими складовими загальної комунікативної культури.

Ми вважаємо доцільним організувати на занятті декламацію поезій автора, які подані в програмі.

Аналіз поезій можна організувати за допомогою бесіди.

Бесіда за опорними запитаннями

- Яке враження справив на вас прочитаний твір? Про що він, на вашу думку? Хто такі «ми», про яких у ньому сказано?

- Які асоціації викликає у вас ритм вірша, його звукова форма?

- Опишіть картину, що постає перед вами під час сприйняття твору.

- Через які образи ліричний герой сприймає навколишній світ?

- Які відчуття у вас виникають під час читання третьої строфи? У чому незвичайність зображення?

- Яке значення має у творі образ очерету? За якими ознаками з очеретом порівнюється душа? Чи здається вам влучним таке порівняння?

Бесіда за опорними запитаннями

- Розкажіть про думки та емоції, що виникли у вас під час прочитання вірша. Що привернуло вашу увагу, вразило? Визначте, якими є мотиви твору.

- Чому, на вашу думку, автор звертається до образу моряка?

- Як описано у вірші жінку? Які деталі цього опису здаються вам незвичайними? Чи дізнаємось ми щось про її зовнішність, характер?

- Який біблійний образ є у творі? Яку роль він відіграє?

- Для чого героєві мають покласти «по срібній монеті на кожне око»? Якщо вам нічого не відомо про цей звичай, з'ясуйте, провівши пошукову роботу. Що додає до сприйняття вірша згадка про нього?

- Сформулюйте свою думку про те, у чому найбільша цінність цього вірша.

Аналіз художнього твору через призму мистецтва є дієвим педагогічним методом, який дає змогу школярам глибше осягнути провідні мотиви, конфлікти та емоційно-образний зміст прочитаного. Такий підхід не лише сприяє формуванню творчих і естетичних здібностей здобувачів освіти, а й демонструє, яким чином літературні ідеї можуть знаходити втілення в інших видах мистецької діяльності. Застосування подібних завдань на уроках зарубіжної літератури відкриває учням можливість через творче самовираження та інтерпретацію взаємодіяти з навчальним матеріалом, забезпечуючи глибше й наочніше осмислення тематики тексту.

Під час вивчення української літератури особливе значення має активна взаємодія між учителем та учнівським колективом. Різні форми роботи в групах виявляються результативними, оскільки допомагають зосередити увагу здобувачів освіти, розвивають уміння співпрацювати та досягати спільної мети. Тому в процесі текстуального опрацювання прози з міфологічними мотивами доцільно використовувати різноманітні варіанти групової діяльності. Наприклад:

Робота в групах

- 1 група – визначте художні засоби в поезії «Музика, очерет...»;
- 2 група – визначте художні засоби в поезії «Смерть моряка...»;
- 3 група – запишіть асоціації, які виникають у них при згадці про героя з поезії «Музика, очерет...»;
- 4 група – запишіть асоціації, які виникають у них при згадці про героя з поезії «Смерть моряка...».

Уроки української літератури мають бути захопливими та змістовними, щоб викликати щирий інтерес у здобувачів освіти. Різноманіття методів і форм роботи допомагає досягти цього результату. Наведемо кілька можливих варіантів.

Інтерактивна гра «Я – Всезнайко». Завдання для учнів: уявити себе літературним персонажем Всезнайком, пригадати теоретичний матеріал, засвоєний на попередньому занятті, та створити інтерактивний плакат на тему «Постмодернізм в Україні».

Інтерактивна гра «Я – художник-ілюстратор». Завдання для учнів: спробувати себе в ролі ілюстратора й намалювати малюнок до однієї з поезій.

Інтерактивна вправа «Живий діалог». Організація круглого столу на тему: як поезія Жадана резонує з сучасним українським суспільством — війною, змінами, ідентичністю, надіями, страхами.

Завершення вивчення поезії С. Жадана рекомендуємо з допомогою творчих завдань: заохочення учнів до написання власних віршів, натхненних творчістю митця; проведення поетичних вечорів: організація поетичних читань, де учні можуть презентувати свої твори та обговорювати їх з однокласниками.

Домашнє завдання:

Розділити клас на невеликі групи; кожна група обирає один вірш Сергія Жадана і готує короткий мультимедійний проєкт — відео, презентацію, колаж, постер, сторис у форматі Instagram/Facebook з аналізом символів, тем, настроїв.

Розширений конспект уроку можна переглянути в додатках (Додаток Г).

Для кращого формування літературної компетентності старшокласників, розвитку їх читацької культури, національної свідомості та громадянської позиції рекомендуємо провести позакласний захід за його в торчістю. Поезія С. Жадана відображає сучасні суспільні процеси, проблеми війни, ідентичності, свободи вибору, відповідальності людини, що робить її особливо близькою й зрозумілою учням 11 класу. Проведення такого заходу сприяє актуалізації інтересу до сучасної української літератури та розвитку емоційно-ціннісного ставлення до художнього слова.

Мета такого заходу є:

- навчальна: поглибити знання учнів про життєвий і творчий шлях Сергія Жадана; ознайомити з жанрово-тематичним розмаїттям його поезії; розкрити особливості громадянської та інтимної лірики митця.

- розвивальна: розвивати навички виразного читання, метафоричного мислення, уміння аналізувати поетичний текст; формувати критичне ставлення до прочитаного.

- виховна: виховувати патріотизм, громадянську відповідальність, повагу до національної культури, толерантність до різних життєвих позицій.

Розгорнутий конспект подано в додатках (Додаток Г)

Практичні рекомендації:

- Вибір текстів: добирайте вірші, які відповідають віковим особливостям учнів та їхнім інтересам.

- Інтерактивні методи: використовуйте методи активного навчання, такі як мозковий штурм, рольові ігри, дебати.

- Підготовка до уроків: заздалегідь ознайомлюйте учнів з контекстом та історичними подіями, про які йдеться у віршах.

- Залучення сучасних технологій: використовуйте мультимедійні засоби, такі як презентації, відео, аудіозаписи, щоб зробити уроки більш захоплюючими.

- Оцінювання: забезпечуйте зворотний зв'язок та оцінюйте не лише знання, але й креативність та критичне мислення учнів.

Отже, вивчення поезії Сергія Жадана в школі дозволяє розширити літературний світогляд учнів, залучити їх до обговорення важливих соціальних проблем, розвивати творчі здібності та навички критичного мислення. Використання різноманітних методичних підходів допоможе зробити уроки цікавими та пізнавальними, а також сприятиме глибшому розумінню сучасної української літератури.

Висновки до розділу 3

У цьому розділі магістерського дослідження здійснено комплексний аналіз психолого-педагогічних, програмно-методичних та практичних аспектів вивчення поезії Сергія Жадана в старшій школі, що дало змогу окреслити цілісну систему формування читацької компетентності старшокласників на матеріалі сучасної української поезії.

Встановлено, що сприймання поетичного твору старшокласниками зумовлюється віковими, психологічними та особистісними чинниками. Старший шкільний вік є сприятливим для глибокого емоційного та свідомого осмислення лірики, оскільки саме в цей період відбувається активне формування світогляду, моральних цінностей, громадянської позиції та національної ідентичності.

Проаналізовано сучасний стан досліджуваної проблеми в шкільній практиці. З'ясовано, що чинні модельні програми загалом відповідають вимогам Нової української школи, орієнтовані на компетентнісний і діяльнісний підходи, сприяють розвитку читацької, комунікативної та критичної компетентностей учнів. Водночас виявлено низку проблем: фрагментарність подання творчості Сергія Жадана у більшості підручників, обмеженість методичного апарату, недостатню кількість творчих та інтерактивних завдань. Результати анкетування вчителів української літератури засвідчили, що тема постмодернізму та поезії С. Жадана є складною для сприймання учнями й потребує оновлення методичних підходів, посилення міждисциплінарних зв'язків, використання сучасних медіаресурсів та інтерактивних форм роботи.

Запропоновано систему методичних рекомендацій щодо вивчення поезії Сергія Жадана в старшій школі. Обґрунтовано доцільність використання інтерактивних методів навчання, творчих завдань, групових форм роботи, міжмистецьких зв'язків, роботи з мультимедійними ресурсами та соціальними мережами. Розроблена модель уроку спрямована на

формування не лише предметних, а й ключових компетентностей, розвиток критичного мислення, емоційно-ціннісного ставлення до художнього слова та активної громадянської позиції учнів. Доведено, що систематичне використання запропонованих методів сприяє зростанню мотивації до читання, глибшому осмисленню текстів і формуванню стійкого інтересу до сучасної української літератури.

Отже, результати проведеного дослідження підтверджують, що поезія Сергія Жадана є потужним дидактичним і виховним ресурсом, який за умови науково обґрунтованої методичної організації здатний суттєво підвищити ефективність літературної освіти в старшій школі. Запропоновані методичні рекомендації можуть бути використані в практиці роботи вчителів української літератури для оновлення змісту й форм навчання, активізації читацької діяльності та формування духовно зрілої особистості сучасного старшокласника.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Сергій Жадан – один з визначних письменників української літератури. Його ранні збірки «Цитатник: (Вірші для коханок і коханців)» і «Ефіопія» відкривають неодноманітний поетичний світ автора та ліричне «Я». Переважно у творах він не використовує мовних штампів, натомість створює свої, які передають настрій, емоції та ситуацію. Зрозуміло, що поет не намагається підлаштувати їх під літературні норми. Одна з особливостей поетичного стилю Сергія Жадана – це вживання жаргонної лексики, що прослідковується і багатьох інших митців, які починали активну суспільну та художню діяльність наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття.

Основні ознаки, притаманні поезії С. Жадана такі: автобіографічність, іронічність, відвертість. Багато його творів присвячені Харкову, але було б неправильно трактувати їх лише як урбаністичні. Поет у своїх текстах часто поєднує мотиви співіснування штучного й природного в їхній цілісній взаємодії. Крім того, автор вдається до свого, особливого трактування біблійних сюжетів, які зазнають кардинальних трансформацій. Усі ці ознаки характерні для обох збірок поета.

Поет осмислює простір України, історії, суспільства з трьох ракурсів, а саме: трагічного; алегорично-символічного; гротескно-іронічного.

Завдяки своїй майстерності у віршуванні та глибокому аналізу дійсності автор досягає єдності зовнішньої форми та внутрішньої сили. Сергій Жадан творить нову українську поезію, яка має не увійти до літератури, а стати нею. На сьогодні він є найвпливовішим поетом у сучасній українській літературі. Покоління поетів після нього деякі критики навіть називають «піджаданниками». Митець є представником сучасного напрямку, який розвиває злободенні суспільства проблеми. До того ж патріотизм – основне базове поняття його творчості.

Крізь усі твори митця проходить глибоке почуття болю за суспільство України, яке ще таке нестійке, беззахисне і сліпе. Саме через це у його

свідомості вони стають рибами, що не здатні зрозуміти ані себе, ані ближніх, ані суспільно-історичних процесів, ані спромогтися на пошуки будь-якого сенсу в житті, зневірившись у його цінності.

Сергій Жадан часто звертається до теми війни на Сході України, відображаючи трагедію та надії людей, що робить його поезію надзвичайно актуальною для сучасних українських реалій. Його твори порушують важливі соціальні питання, такі як бідність, безробіття, еміграція, що допомагає учням краще зрозуміти проблеми сучасного суспільства.

Пошук сенсу життя: поезія Жадана спонукає до роздумів про сенс життя, людську сутність та моральні цінності, що сприяє розвитку критичного мислення та формуванню моральних орієнтирів у молоді. Його твори досліджують такі питання, як самотність, любов, смерть, що допомагає учням замислитися над власними переживаннями та життєвими шляхами.

Поет використовує багатий арсенал мовних засобів, зокрема метафори, порівняння, символи, що сприяє розвитку мовної культури учнів та їх здатності до літературного аналізу. Його поезія вирізняється оригінальним стилем, поєднанням традиційних та модерністських елементів, що може стати прикладом для наслідування молодими авторами.

Під час вивчення поезії Сергія Жадана в школі відбувається виховання в учнів патріотизму та національної свідомості, адже автор багато пише про українську культуру, історію та ідентичність, що сприяє вихованню патріотизму та національної свідомості серед учнів. Його твори часто оспівують героїзм та мужність звичайних людей, що може слугувати прикладом для наслідування та формування моральних якостей у молоді. Також формується емоційна культура. Поезія Жадана багата на емоційні переживання, що сприяє розвитку емоційної культури учнів, їх здатності до співпереживання та розуміння чужих почуттів. Творчість С. Жадана має терапевтичний ефект, оскільки читання та обговорення його творів може мати терапевтичний ефект, допомагаючи учням справлятися з власними емоційними проблемами.

Серед практичних рекомендацій щодо вивчення поезії Сергія Жадана в старшій школі виокремлюємо такі: інтеграція з іншими предметами: поєднання вивчення його творів з історією, суспільствознавством, мистецтвом для глибшого розуміння контексту; дискусії та обговорення: організація класних дискусій на теми, порушені у поезії, що сприятиме розвитку критичного мислення та ораторських здібностей; творчі завдання: заохочення учнів до написання власних віршів, есе, проведення літературних вечорів та конкурсів, що сприятиме розвитку їхніх творчих здібностей; використання мультимедійних засобів: показ відеозаписів виступів Сергія Жадана, використання аудіозаписів його віршів для створення більш емоційного та інтерактивного навчального середовища.

Вивчення поезії Сергія Жадана в школі є важливим та актуальним завданням, яке сприяє всебічному розвитку учнів. Його твори допомагають молоді краще зрозуміти сучасний світ, розвивають їхні літературні здібності, критичне мислення та емоційну культуру. Завдяки творчості С. Жадана учні можуть відчувати себе частиною великої української спільноти, зрозуміти важливість національних цінностей та моральних орієнтирів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухович Ю. І. Станси для Сергія. Капітал. Харків: Фоліо, 2013. С.746–749.
2. Асоціація українських письменників. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. Т. 1. URL: <https://esu.com.ua/article-44483> (дата звернення: 03.12.2025).
3. Березовчук Л. Поруйнування Єрусалима. *Критика*. 2000. Березень. С. 25–30.
4. Бійчук Г. Л. Фасоля А. М. Новітня українська література (кінця ХХ – початку ХХІ ст.) методичний посібник / автори: Г. Л. Бійчук, А. М. Фасоля. К.: Педагогічна думка, 2012. 86 с.
5. 1. Білоус .М. Формування культури сприймання художнього твору *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. №5. С. 58-63.
6. Бондаренко С. Сергій Жадан: «Вірші мені дорожчі, а прозу вважаю вагомішою». *Літературна Україна*. 2011. С. 7–10.
7. Бу-Ба-Бу (бурлеск-балаган-буфонада) / І. М. Римарук, Ю. І. Ковалів // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. Т. 3. URL: <https://esu.com.ua/article-36397> (дата звернення: 03.12.2025).
8. Випасняк Г. О. Простори та символи війни в романі С. Жадана «Інтернат». *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 8. Т. 2. 2019. С. 102–106.
9. Голобородько Я. Ю. Артгейм. Чоловіча ліга. Український літературний істеблїшмент: Збірка статей. К. : Факт, 2006. С. 3–6.
10. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн. К.: Критика, 2005.

11. Дзюба І. М. Чорний романтик Сергій Жадан. К. : Либідь, 2017. 112 с.
12. Жадан С. В. Марadona : Нова книга віршів. Харків : Фоліо, 2008. 169 с.
13. Жадан С. Тамплієри. Поезії. Чернівці : Книги–ХХІ; Meridian Czernowitz, 2016. 120 с.
14. Жадан С. В. Цитатник / Післямова Ю. Андруховича. Харків: Фоліо, 2009. 215 с.
15. Жадан С. Динамо Харків. Вибрані вірші. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2017. 288 с.
16. ЖАДАН СЕРГІЙ ДИНАМО ХАРКІВ. Вибрані вірші. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2023, ви. 13-те. - 320 с.:серія «Українська Поетична Антологія». – ISBN 978-617-585-065-7 (укр.)
17. Жадан Сергій. Історія культури початку століття. Книга поезій. URL: [http://liter-net.lgb.ru/=Zhadan/ist-kult_ua.htm](http://liter-net.lgb.ru/=/Zhadan/ist-kult_ua.htm) (дата звернення: 22.03.2025).
18. Жадан С. Цитатник: (Вірші для коханок і коханців) / авт. післямови О. Різниченко; вступ. слово А. Кокотюхи. Київ : Смолоскип, 1995. 62 с.
19. Заброцький М. В. Вікова психологія: Навч. Посібник. К. : МАУП, 2002. С. 90-92.
20. Козлов А.В. Козлов Р.В. Літературознавчі дослідження в школі. Кривий Ріг, 2002.
21. Кондратюк С. Методичне забезпечення емоційного сприймання художніх творів учнями основної школи. *Українська література в загальноосвітній школі*, 2007. №1. С.13-15.
22. Костенко Ліна. ТРИСТА ПОЕЗІЙ. Вибрані вірші. - К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019, вид. 17. 416с.: серія «Українська Поетична Антологія». – ISBN 978-617-585-035-0 (укр.) с. 390.

23. Коцарев О. Безнадійні віра і любов Сергія Жадана. *ЛітАкцент*. URL: <http://litakcent.com/2011/04/08/beznadijni-vira-i-ljubov-serhija-zhadana/> (дата звернення: 22.03.2025).
24. Куцевол О. Як залучити учня до книги. *Всесвітня література в навчальних закладах України*. 2002. №2. С.10-11.
25. Левицький В. Важкі сни трубадурів. *Літературна Україна*. 2016. № 45 (24 листопада). С. 11.
26. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.: В Ц «Академія», 2007. 752 с. (Notabene).
27. Марadona Дієго. Вікіпедія : вільна енцикл. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Дієго_Марadona (дата звернення: 01.02.2025).
28. Модельна навчальна програма «Українська література. 10-11 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Г.О. Усатенко, А.М. Фасоля «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795) URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/program-ukr-lit1.pdf> (дата звернення: 03.12.2025).
29. Неділько В. Я. Методика викладання української літератури в середній школі. К. : Вища школа, 2000. 366 с.
30. Новостворена літературна організація АУП. *1. Література плюс*. 1998. Ч. 1.
31. Плерома 3'98: Мала українська енциклопедія актуальної літератури. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000.
32. Програма з української літератури для 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Рівень стандарту Авторський колектив: Р.В. Мовчан (голова робочої групи); С.Р. Молочко (заступник голови); Д.І. Дроздовський; Л.Т. Коваленко; А.М. Фасоля; В.І. Цимбалюк (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795)

URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/program-ukr-lit1.pdf> (дата звернення: 03.12.2025).

33. Соловей О. Солодкий привид Жадана. *Кур'єр Кривбасу*, 2008. № 222–223. С. 333–339.

34. Скіпакевич О.В. Вчити емоційно правильно сприймати художній текст. *Початкова школа*. 1996. №2. с.17.

35. Терен Т. Сергій Жадан: Ніколи не ставився до літератури, як до альпінізму чи спорту. *Українська правда*. 5 грудня 2015. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2015/12/5/204395/> (дата звернення: 23.03.2025).

36. Тихолоз Б. Майстер різьбленого стилоса, або Два кольори опришкової душі. *Дивослово*. 2004. № 9. С. 65-69

37. Українська література (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / О. В. Слоньовська, Н. В. Мафтин, Н. М. Вівчарик. Київ : Літера ЛТД, 2019. 320 с.

38. Українська література (профільний рівень) : підруч. для 11 класу закл. загал. серед. освіти / О.І. Борзенко, О. В. Лобусова. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 256 с. : іл.

39. Халін В. Взаємозв'язок сприймання та аналізу епічного твору. *Українська мова і література в школі*. 2006. №6. С. 27-29.

40. Шаф О. Топос міста в поезії Сергія Жадана як маскулінізація світу. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2010. Вип. XXIII, ч. 2. С. 411–417.

41. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. НАН України; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка / ред. кол. М. Г. Жулинський (голова) та ін. К. : Наук. думка, 2001. Т. 1 : Поезія 1837–1847. 784 с.

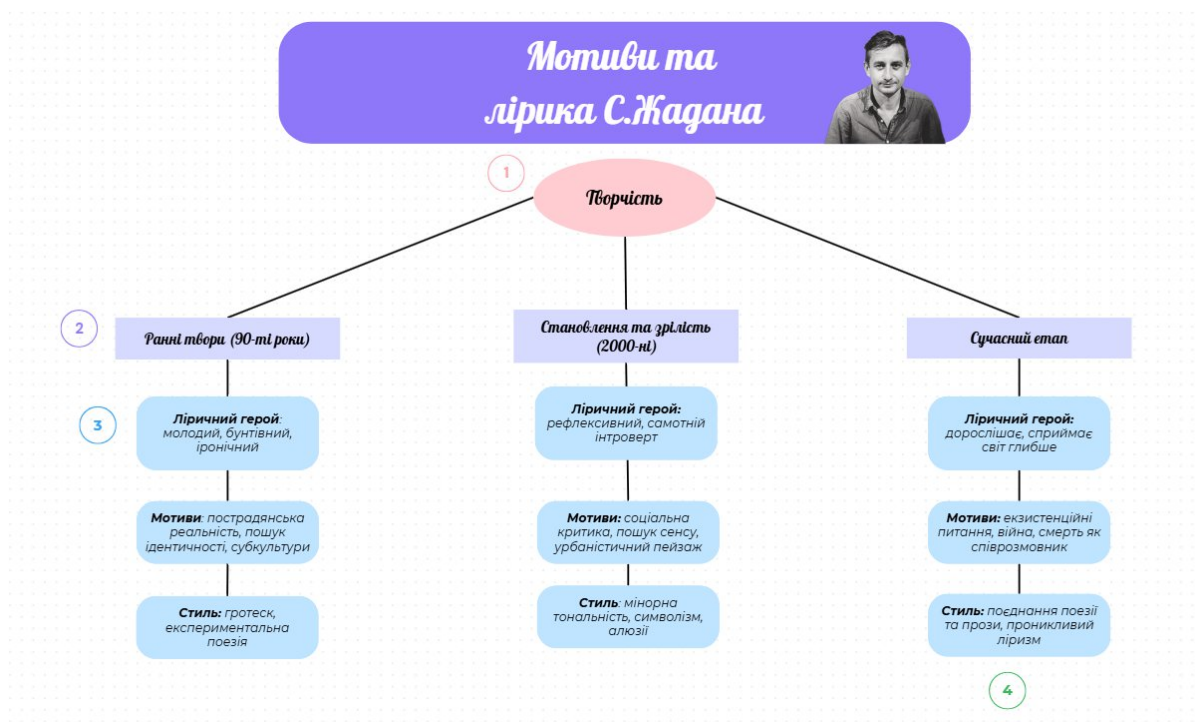
42. Шкребець В. В. Вивчення творчості С. Жадана в школі. Курсова робота. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2007. URL: <https://www.bestreferat.ru/referat179761.html> (дата звернення: 01.02.2025).

43. Юрчук О. У тіні імперії. Українська література у світлі постколоніальної теорії. К. : ВЦ «Академія», 2013. 221 с.
44. Якимчук Л. Сергій Жадан у дорозі на Донбас. Культура і життя. 2015. № 5. С. 17–18.

ДОДАТКИ

Додаток А

Мотиви та лірика поезій Сергія Жадана

Короткий огляд біографії Сергія Жадана

Жадан Сергій Вікторович – відомий український письменник, перекладач, прозаїк, есеїст. Митець отримав національні й міжнародні нагороди, його художні твори переклали на тринадцять мов. Народився 23 серпня 1974 року на Луганщині в містечку Старобільськ. За іншими даними – на хуторі Бондарів (Луганська область) в сім'ї водія. В юному віці переїхав до сусіднього містечка Старобільськ.

Перший вірш С. Жадан написав у третьому класі, потім мріяв створити цілий поетичний цикл. Відчуття того, що стане письменником, у нього не було, просто подобалося писати. По закінченню школи взяв участь в олімпіаді з української мови та літератури, де й познайомився з рівненськими письменниками. Пізніше надіслав їм близько десяти своїх віршів, один із яких було надруковано в журналі «Соняшник». У 14 років С. Жадан йде від батьків і розпочинає доросле життя. У 16 років поширює в місті газети політичної партії «Народний Рух України» і розвішує українські прапори, займаючись із друзями «революційною діяльністю».

З 1991 р. проживає та працює в Харкові. Перша дружина – Світлана Олешко – постановник харківського театру «Арабески», із яким письменник немало співпрацював. Від першого шлюбу має сина Івана. У 2009 р. вдруге одружився зі співробітницею видавництва «Фоліо» Іриною Куніциною.

С. Жадан відомий своїми гострими висловлюваннями й статтями проти харківських можновладців. У 2011 р. здійснив акт супроти закону «Про захист суспільної моралі». У час Помаранчевої революції був комендантом наметового містечка в Харкові. В період Революції Гідності був одним із співзасновників харківського Євромайдану.

С. Жадан займає чітку проукраїнську позицію. Був активним учасником харківського Євромайдана, у березні 2014 року постраждав під час зіткнень біля харківської ОДА. На початку 2017 року заснував Благодійний фонд, метою якого є підтримка родин загиблих

військовослужбовців, матеріальна допомога інтернатам, підтримка освітніх закладів і бібліотек на звільнених територіях, безперервна культурна взаємодія, включення віддалених регіонів у загальноукраїнський культурний контекст. У липні 2017 року організував другий літературно-музичний фестиваль «Дорога на Схід» (м. Ізюм Харківської обл.).

У 2016 році С. Жадан був нагороджений престижною літературною премією Президента України «Українська книжка року» за збірку «Месопотамія». З 2016 до 2019 року С. Жадан був членом комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка. У січні 2022 року став почесним доктором Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. У 2023 році вийшла нова збірка поезій «Скрипниківка» й оновлене видання «Гімн демократичної молоді». У 2024 році побачила світ збірка з 12 оповідань «Арабески», присвячена творчості Миколи Хвильового.

З початку російського вторгнення в Україну у 2022 році С. Жадан активно допомагає фронту як волонтер. Він організував концерти в Україні і Європі, збираючи кошти для підтримки українських захисників. На серпень 2023 року митець передав армії понад 200 автомобілів. Нині займається волонтерською роботою на прифронтових територіях, влаштовує художні й культурні заходи, рок-концерти, вистави, концерти духовної, класичної та нетрадиційної музики, фестивалі, вуличні акції, видавничі проєкти. У червні 2024 року письменник долучився до Сил оборони – приєднався до 13 бригади Нацгвардії «Хартія».

Приклад творчого завдання

[РЕЗЮМЕ]

УКРАЇНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК

СЕРГІЙ ЖАДАН

ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

Український письменник, перекладач, громадський діяч, фронтмен гуртів «Жадан і Собаки» та «Лінія Маннергейма». Автор романів «Депеш Мод», «Ворошиловград», «Месопотамія», «Інтернат», поетичних збірок «Цитатник», «Ефіопія», «Життя Марії», «Тамплієри», «Антенa», «Список кораблів» та інших. З березня 2024 військовослужбовець бригади «Хартія» Національної гвардії України.

СФЕРА РОБОТИ

- поезія;
- література;
- есей;
- переклад;
- спів;
- волонтерство.

ПИСЬМЕННИЦЬКА ТА ПЕРЕКЛАДНА ТВОРЧІСТЬ

- Пише романи, поезії, есеї.
- Роман «Ворошиловград» став книжкою 2010 року за версією «Бі-бі-сі». Презентація роману в Старобільську, на батьківщині письменника, відбулася 7 квітня 2011 року під час Донбас-туру³⁹¹, проведеного Правозахисним центром «Поступ» і Літературним угрупованням СТАН у межах Громадської кампанії проти встановлення цензури в Україні. Через тиск місцевої влади деякі виступи, заплановані в рамках Донбас-туру, скасували.
- Перекладає поезію з німецької (в тому числі Пауля Целана), англійської (в тому числі Чарльза Буковскі), білоруської (в тому числі Андрія Хадановича), російської (в тому числі Кирила Медведєва, Данилу Давидова) мов.
- Тексти Жадана перекладалися німецькою, англійською, польською, французькою, італійською, нідерландською, данською, сербською, хорватською, литовською, естонською, білоруською, російською, вірменською та деякими іншими мовами.
- Книга Сергія Жадана «Арабески» стала переможницею у Всеукраїнському рейтингу «Книжка року 2024» у номінації «Красне письменство» та увійшла до списку найкращих українських книг 2024 року у номінації «Українська проза» за версією Українського ПЕНу.

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

- У 1992 році був одним із організаторів харківського неофутуристського літературного угруповання «Червона Фіра».
- Під час Помаранчевої революції Жадан був комендантом наметового містечка у Харкові.
- Член Українського ПЕНу.
- З початку російсько-української війни надавав волонтерську допомогу ЗСУ. Заснував благодійний фонд, який підтримує освітні та культурні ініціативи. Зокрема започаткував проєкт «Схід читає» щодо наповнення книжками бібліотек Донецької та Луганської області.
- З початком російського широкомасштабного вторгнення до України з 24 лютого 2022 року Сергій Жадан займався волонтерською діяльністю, проводив благодійні концерти на підтримку підрозділів Збройних сил України, разом з друзями допомагав підроздлу «Хартія», який згодом перетворився на 13-ту бригаду особливого призначення Національної гвардії України.
- Пісню «Спи моє дитя», слова на яку він написав для Руслана Горового, долучився до акції «Так працює пам'ять», присвяченої пам'яті Данила Дідка і всім, хто віддав життя за незалежність України.

[81%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%](#)

[96-%D0%B6%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BD](#)

2. *Інтерактивна вправа «Коло думок»*

Завдання для учнів: подумати та дати відповіді на питання.

- Якою, на вашу думку, є роль літератури в житті сучасної людини?
- Чи здатне художнє слово впливати на суспільні процеси? Якщо так, то яким чином?
- Якими, на ваш погляд, мають бути теми й проблеми, щоб автор став близьким і цікавим людям ХХІ століття?

II. Повідомлення теми, мети, мотивація навчальної діяльності учнів.

Слово вчителя. Чудово. Спробуємо пригадати: у якій Україні живе й творить Сергій Жадан?

Це країна великих культурних змін, складної історії, війни й боротьби за свободу. Не дивно, що у його поезії й прозі звучать мотиви людської гідності, пам'яті, любові, втрати й відродження. Жадан пише про тих, кого часто не помічають — «маленьких» людей із великими історіями. Саме тому його тексти чіпляють і молодь, і дорослих.

Ще одне запитання: як ви думаєте, чи можуть сучасні письменники бути моральними орієнтирами для суспільства?

Жадан не лише пише — він діє. Це людина, яка допомагає іншим, говорить про важливе без пафосу й прикрас. І, можливо, саме тому його слово звучить так переконливо.

Сьогодні ми спробуємо глибше зрозуміти, чим є творчість Сергія Жадана: як вона впливає на читача, чому викликає емоційний відгук, і в чому її сила.

Запрошую вас до розмови, уважного читання й щирого сприйняття, бо Жадана неможливо зрозуміти лише розумом – його потрібно відчувати.

Отже, тема нашого уроку: **Історико-культурна ситуація наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. (на шляху до нового відродження). З'ява нового літературного покоління. С.Жадан («Музика, очерет...», «Смерть моряка»).** Сильове розмаїття, експериментаторство, пошуки нових форм і тем.

III. Сприймання й засвоєння нової навчальної інформації

1. Робота з портретом

- Зверніть увагу на портрет Сергія Жадана. Опишіть зовнішність письменника?

- Що в зовнішньому вигляді засвідчує її нестримний потяг до художньої творчості, літератури?

- Як ви вважаєте, які риси домінують у характері Сергія Жадана

2. Робота з відеоматеріалом

Завдання для учнів: прослухайте інтерв'ю письменника (посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=jFF77iTknx0>) та узагальніть інформацію.

Бесіда за запитаннями до інтерв'ю:

- Чому, на вашу думку, Жадан говорить саме про «схід» як про особливий простір? Що, на його погляд, формує східну ідентичність?

- Які відмінності між «патріотизмом» і «сепаратизмом» підсвічує Жадан у розмові? Чи погоджуєтесь із його поглядом — чому?

- Як автор інтерв'ю описує культурну й соціальну ситуацію на Сході України? Що на його думку є головним викликом для регіону сьогодні?

- Як Жадан пояснює важливість культури для України, особливо в контексті Сходу?

- Чи бачите ви, як погляди Жадана можуть впливати на ставлення до рідного міста або регіону? Чому так або ні?

- Які, на вашу думку, мотиви змушують Жадана виступати за збереження культурної ідентичності?

- Якби ви опинились на його місці – чи змінювали б щось у сприйнятті «сходу» і «заходу» України? Чим саме?

У чому, на ваш погляд, сила особистих історій і голосів людей зі Сходу, як їх презентує Жадан?

- Яке значення має, за словами Жадана, «мовлення правди» – і чому воно важливе для суспільства?

- Чи вважаєте ви, що культура й література можуть об'єднувати людей різних регіонів, навіть під час конфліктів? Наведіть аргументи.

3. Повідомлення учня-біографа про Сергія Жадана

Жадан Сергій Вікторович – відомий український письменник, перекладач, прозаїк, есеїст. Митець отримав національні й міжнародні нагороди, його художні твори переклали на тринадцять мов. Народився 23 серпня 1974 року на Луганщині в містечку Старобільськ. За іншими даними – на хуторі Бондарів (Луганська область) в сім'ї водія.

У 2016 році С. Жадан був нагороджений престижною літературною премією Президента України «Українська книжка року» за збірку «Месопотамія». З 2016 до 2019 року С. Жадан був членом комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка. У січні 2022 року став почесним доктором Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. У 2023 році вийшла нова збірка поезій «Скрипниківка» й оновлене видання «Гімн демократичної молоді». У 2024 році побачила світ збірка з 12 оповідань «Арабески», присвячена творчості Миколи Хвильового.

З початку російського вторгнення в Україну у 2022 році Сергій Вікторович активно допомагає фронту як волонтер. Він організовував концерти в Україні і Європі, збираючи кошти для підтримки українських захисників. На серпень 2023 року митець передав армії понад 200 автомобілів. Нині займається волонтерською роботою на прифронтових територіях, влаштовує художні й культурні заходи, рок-концерти, вистави, концерти духовної, класичної та нетрадиційної музики, фестивалі, вуличні

акції, видавничі проєкти. У червні 2024 року письменник долучився до Сил оборони — приєднався до 13 бригади Нацгвардії «Хартія»

4. Робота з виставкою творів Сергія Жадана

- Зверніть увагу на виставку творів української письменника?

Назвіть їх?

- Чи читали ви ці твори? Чим книги автора вас приваблюють?

5. Читання вголос поезії «Музика, очерет...»

6. Бесіда за опорними запитаннями

● Яке враження справив на вас прочитаний твір? Про що він, на вашу думку? Хто такі «ми», про яких у ньому сказано?

- Які асоціації викликає у вас ритм вірша, його звукова форма?
- Опишіть картину, що постає перед вами під час сприйняття твору.
- Через які образи ліричний герой сприймає навколишній світ?
- Які відчуття у вас виникають під час читання третьої строфи? У чому незвичайність зображення?

● Яке значення має у творі образ очерету? За якими ознаками з очеретом порівнюється душа? Чи здається вам влучним таке порівняння?

7. Читання вголос поезії «Смерть моряка...»

8. Бесіда за опорними запитаннями

Розкажіть про думки та емоції, що виникли у вас під час прочитання вірша. Що привернуло вашу увагу, вразило? Визначте, якими є мотиви твору.

- Чому, на вашу думку, автор звертається до образу моряка?
- Як описано у вірші жінку? Які деталі цього опису здаються вам незвичайними? Чи дізнаємось ми щось про її зовнішність, характер?
- Який біблійний образ є у творі? Яку роль він відіграє?
- Для чого героєві мають покласти «по срібній монеті на кожне око»?

Якщо вам нічого не відомо про цей звичай, з'ясуйте, провівши пошукову роботу. Що додає до сприйняття вірша згадка про нього?

● Сформулюйте свою думку про те, у чому найбільша цінність цього вірша.

9. Творча майстерня. Робота в групах

Завдання для учнів: виконайте запропоновані вам завдання

1 група – визначте художні засоби в поезії «Музика, очерет...»

2 група – визначте художні засоби в поезії «Смерть моряка...»

3 група – запишіть асоціації, які виникають у них при згадці про героя з поезії «Музика, очерет...»

4 група - запишіть асоціації, які виникають у них при згадці про героя з поезії «Смерть моряка...»

V. Підсумок уроку

1. Критичне читання із завданням. Робота в групах

Завдання для учнів: прочитавши сторінки 237-240 у підручнику виконайте завдання по групах.

1 група – дайте відповідь на питання «Чим зацікавила вас постать Сергія Жадана?»

2 група – дайте відповідь на питання «У яких образах осмислюється кохання в поезії «Смерть моряка річкового флоту»?»

3 група – дайте відповідь на питання «Як ви гадаєте, у чому секрет популярності письменника?»

2. Підсумкове слово вчителя

Сьогодні на уроці ми з вами розглянули представника постмодернізму Сергія Жадана. Дізналися мотиви та образи віршів автора та дослідили розвиток сучасної української поезії.

VI. Оголошення і коментар домашнього завдання

1. Опрацювати статтю підручника (с. 237-240).

2. Сканувати QR-код і передивіться відеороботи гурту « Жадан і собаки» та доберіть аудіосупровід до розглянутих поезій

Конспект позакласного заходу

Тема: Історико-культурна ситуація наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. (на шляху до нового відродження). З'ява нового літературного покоління. *С. Жадан* («Музика, очерет...», «Смерть моряка»). Стильове розмаїття, експериментаторство, пошуки нових форм і тем.

Мета:

- **навчальна:** поглибити знання учнів про життєвий і творчий шлях Сергія Жадана; ознайомити з жанрово-тематичним розмаїттям його поезії; розкрити особливості громадянської та інтимної лірики митця.
- **розвивальна:** розвивати навички виразного читання, метафоричного мислення, уміння аналізувати поетичний текст; формувати критичне ставлення до прочитаного.
- **виховна:** виховувати патріотизм, громадянську відповідальність, повагу до національної культури, толерантність до різних життєвих позицій.

Очікувані результати: після проведення заходу учні:

- **знатимуть** основні факти біографії С. Жадана;
- **розумітимуть** жанрові та тематичні особливості його поезії;
- **зможуть** висловлювати власні судження про проблематику творів;
- **усвідомлять** роль поета як громадянина;
- **виявлятимуть** підвищений інтерес до читання сучасної поезії.

Тип заходу: літературний вечір-діалог.

Обладнання: мультимедійна презентація; портрет Сергія Жадана; збірки поезій митця; аудіозаписи пісень гурту «Жадан і Собаки»; відеофрагменти виступів поета; картки із завданнями для групової роботи.

Зміст заходу

I. Організаційний етап

«Знаю - Хочу знати – Дізнався».

Прийом, схожий на попередній, в таблиці фіксуємо власні знання та незнання з певної теми або про певне поняття.

У стовпчик «З» – Знаю, запишемо те, що вже знали з даної теми.

У стовпчик «Х» – Хочу, пишемо те, чого хотіли дізнатися під час уроку.

У стовпчик «Д» – Дізнався, пишемо про що дізнались під час вивчення теми.

Вступне слово вчителя

З-поміж численних імен українських авторів кінця ХХ — початку ХХІ ст. можна виділити ім'я Сергія Жадана, який є справжнім першим поетом літературних дев'яностих. Український письменник бере активну участь у сучасному літературному процесі. Його творчість перекладають і досліджують. Поет презентує нові книги, пише не тільки поезію, а й прозу.

Сьогоднішній наш захід присвячений постаті, без якої неможливо уявити сучасну українську літературу, – Сергію Жадану. Це поет, прозаїк, перекладач, музикант, громадський діяч, голос покоління, що живе в часи змін і випробувань. Ми спробуємо не лише дізнатися більше про його творчість, а й відчуті її емоційно.

II. Біографічна сторінка

Учитель.

Перед тим як звернутися до поезій, пригадаємо кілька важливих фактів із життя митця.

Учень 1.

Народився 23 серпня 1974 року на Луганщині в містечку Старобільськ. За іншими даними – на хуторі Бондарів (Луганська область) в сім'ї водія. В юному віці переїхав до сусіднього містечка Старобільськ.

Перший вірш С. Жадан написав у третьому класі, потім мріяв створити цілий поетичний цикл. Відчуття того, що стане письменником, у нього не було, просто подобалося писати. По закінченню школи взяв участь в

олімпіаді з української мови та літератури, де й познайомився з рівненськими письменниками. Пізніше надіслав їм близько десяти своїх віршів, один із яких було надруковано в журналі «Соняшник». У 14 років Сергій йде від батьків і розпочинає доросле життя. У 16 років поширює в місті газети політичної партії «Народний Рух України» і розвішує українські прапори, займаючись із друзями «революційною діяльністю».

З 1991 р. проживає та працює в Харкові. Перша дружина – Світлана Олешко – постановник харківського театру «Арабески», із яким письменник немало співпрацював. Від першого шлюбу має сина Івана. У 2009 р. вдруге одружився зі співробітницею видавництва «Фоліо» Іриною Куніциною.

Учениця 2

У часи перебудови 1990–1991 рр. пропагував у Старобільську газети Народного руху України й державні символи. У 1991 р. побіжно з поетами Р. Мельниковим й І. Пилипчуком створив неофутуристичне літературне угруповання «Червона Фіра». У 1996 р. завершив навчання на факультеті українсько-німецької філології Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди [7, с. 84]. У 1996–1999 рр. навчався в аспірантурі цього ж університету й захистив дисертацію «Філософсько-естетичні переконання Михайла Семенка» (2000 р.). З 2000 р. – викладач кафедри української та світової літератури університету, віцепрезидент Асоціації українських письменників [18].

Письменник перекладає лірику з англійської, німецької, білоруської мов. Тексти його праць перекладені шведською, німецькою, угорською, польською, сербською, англійською, хорватською, чеською, литовською, білоруською, італійською, вірменською та іншими мовами. Співпрацює з музичним гуртом «Собаки в космосі» (м. Харків). У 2008 р. спільно видали перший колективний альбом «Спортивний клуб армії». За цей період тандем встигнув виступити не тільки в українських містах, але й побувати із концертами в Познані, Тьубінгені й Празі. Працює в різних літературних жанрах, створюючи поезії, романи, есеї тощо. Літературним матеріалом для

С. Жадана слугує пострадянська реальність в Україні. Для його манери спілкування із читачами притаманна повсякденна розмовна й інвективна лексика.

Учень 3

Сергій Жадан займає чітку проукраїнську позицію. Був активним учасником харківського Євромайдана, у березні 2014 року постраждав під час зіткнень біля харківської ОДА. На початку 2017 року заснував Благодійний фонд, метою якого є підтримка родин загиблих військовослужбовців, матеріальна допомога інтернатам, підтримка освітніх закладів і бібліотек на звільнених територіях, безперервна культурна взаємодія, включення віддалених регіонів у загальноукраїнський культурний контекст. У липні 2017 року організував другий літературно-музичний фестиваль «Дорога на Схід» (м.Ізюм Харківської обл.).

У 2016 році С. Жадан був нагороджений престижною літературною премією Президента України «Українська книжка року» за збірку «Месопотамія». З 2016 до 2019 року С. Жадан був членом комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка. У січні 2022 року став почесним доктором Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. У 2023 році вийшла нова збірка поезій «Скрипниківка» й оновлене видання «Гімн демократичної молоді». У 2024 році побачила світ збірка з 12 оповідань «Арабески», присвячена творчості Миколи Хвильового.

З початку російського вторгнення в Україну у 2022 році Сергій Вікторович активно допомагає фронту як волонтер. Він організовував концерти в Україні і Європі, збираючи кошти для підтримки українських захисників. На серпень 2023 року митець передав армії понад 200 автомобілів. Нині займається волонтерською роботою на прифронтових територіях, влаштовує художні й культурні заходи, рок-концерти, вистави, концерти духовної, класичної та нетрадиційної музики, фестивалі, вуличні акції, видавничі проєкти. У червні 2024 року письменник долучився до Сил оборони — приєднався до 13 бригади Нацгвардії «Хартія»

III. Тематично-жанровий огляд поезії

Виразне прочитання учнем поезій «Динамо Харків», «Пластунка N», «Пливи, рибо, пливи»

Обговорення:

- *Які почуття викликав у вас цей вірш після першого прочитання?*
- *Який настрій домінує у творі?*
- *Які рядки вас найбільше вразили? Чому?*
- *Про що цей вірш? Спробуйте сформулювати його основну тему.*
- *Які суспільні або особисті проблеми порушує автор?*
- *Які образи є ключовими в поезії?*
- *Які художні деталі допомагають створити настрій?*
- *Чи є у вірші символи? Як ви їх розумієте?*
- *Які образи є реалістичними, а які – метафоричними?*
- *Як поєднуються конкретні побутові деталі та філософські*

узагальнення?

IV. Міні-дискусія «Про що з нами говорить Жадан?»

(Учителю варто поділити клас на дві групи, кожна доводить свою відповідь на питання, наводячи приклади з поезій)

Учитель.

На вашу думку, про що найчастіше говорить із нами Сергій Жадан?

V. Музично-поетичний блок

Учитель.

Окрема сторінка творчості Жадана – це поєднання поезії з музикою. Послухаймо поезію «Динамо Харків» без музичного супроводу та фрагмент пісні у виконанні гурту «Жадан і Собаки», щоб поірівняти ваше сприймання.

(Звучить аудіофрагмент.)

Учитель.

Чи змінилося ваше сприйняття тексту, коли ви почули його в музичному виконанні?

Обговорення відповідей

VI. Творче завдання

Учитель.

На основі опрацьованого матеріалу складіть літературний портрет персонажів та пояснити, чим один герой відрізняється від іншого.

VII. Підсумок заходу

Учитель.

Сьогодні ми переконалися, що Сергій Жадан – не просто автор шкільної програми, а живий сучасний поет, який говорить із нами мовою вулиці, війни, любові й віри. Його поезія змушує думати, співпереживати, робити вибір.

Рефлексія:

Приєм «Три – Два – Один».

- *В першому рядочку пишемо три факти, які були новими, цікавими, несподіваними на уроці.*
- *В другому – два факти, які здалися нецікавими, некорисними, або вже були відомі учням.*
- *В третьому – один факт, який хотілось би вивчити детальніше, поглибити знання.*